

Facultat de Lletres

Universitat de Girona

**LES COLÒNIES INFANTILS
A CATALUNYA DURANT
LA GUERRA CIVIL
(1936-1939)**

Alumne: Adrià Casademont Reig

Estudi: Grau en Història

Tutor: Joaquim Mª Puigvert

Facultat de Lletres

Universitat de Girona

04/06/2014

Índex

1- Introducció.....	1
2- Historiografia	3
2.1- Bibliografia general sobre els refugiats de la Guerra Civil	3
2.1.1- Espanya.....	4
2.1.2- Catalunya	6
2.2- Bibliografia d'àmbit local de la Guerra Civil	8
2.3- Obres testimonials	10
3- La mobilització dels infants	12
3.1- Els infants refugiats	12
3.2- Els infants exiliats	16
4- L'organització de l'ajuda als infants.....	18
4.1- El Govern de la República.....	18
4.1.1- Organismes oficials d'ajuda als refugiats.....	18
4.1.2- Organismes oficials d'ajuda als infants.....	19
4.2- El Govern de Catalunya.....	20
4.2.1- El Comitè Central d'Ajut als Refugiats i el Comissariat d'Assistència als Refugiats.....	21
4.2.2- L'assistència als infants	22
4.3- Organitzacions lliures d'ajuda infantil.....	24
5- L'acolliment infantil en la modalitat de règim familiar	29
6- Les colònies infantils	31
6.1- Què són?	31
6.2- Ubicació i tipologia.....	33
6.3- Organització i sosteniment	36

6.4- La vida a les colònies	38
7- L'educació primària a les colònies	42
7.1- El projecte educatiu català: el CENU.....	42
7.2- La realitat educativa en les colònies.....	43
8- Conclusions.....	47
9- Bibliografia	51

1- Introducció

El període de 1936 al 1939 va ser una època convulsa per Espanya degut a la Guerra Civil. El conflicte va afectar tots els nivells de la societat espanyola marcant la vida de milers de persones que es van veure de cop hi volta immerses en una guerra que no havien previst.

Una de les conseqüències d'aquesta guerra, i de totes les que han existit i existeixen al món, són els refugiats. Aquelles persones que es veuen obligades a abandonar les seves llars i molts cops el seu país per evitar la mort. L'autèntica víctima dels enfrontaments fou la població civil, sobretot els infants, les dones i els vells.

El terme de refugiats engloba un gran nombre de persones compreses en edats molt variades i que es veuen impotents davant les amenaces de la guerra. Dins del grup dels refugiats hi ha un col·lectiu que és especialment feble i innocent davant d'aquests esdeveniments: els infants.

Els nens i nenes que es veieren sorpresos per la Guerra Civil espanyola no sabien la raó de perquè un mateix poble s'enemistava, es fraccionava i lluitava. No comprenien la gravetat de la situació, per això foren els més vulnerables davant els mals d'aquesta guerra.

La solució principal per apartar als infants de les amenaces de la guerra es va centrar en el seu trasllat cap a zones més segures dins de la península o en molts casos, fora del país. Catalunya es va erigir com el territori més segur a l'inici de les hostilitats, per això molts infants van ser-hi traslladats i instal·lats en el que es coneix com les colònies infantils.

El present treball pretén mostrar com es van constituir i mantenir aquestes colònies infantils de la guerra. A partir del moviment dels nens refugiats que en un primer moment no van sortir de la península sinó que van fugir dels seus pobles i ciutats natals cap a altres territoris, en aquest cas a Catalunya, pretenc

veure com van ser acollits en els règims de les colònies i, en menor mesura, en el règim familiar. La idea és mostrar el desenvolupament de la vida en aquestes colònies; com vivien els infants, les activitats que s'hi realitzaven, la educació que els hi era impartida i en general la conservació del seu benestar per al qual vetllaven les nombroses organitzacions que constituïren les colònies. Cal tenir en compte que totes les gestions per a la salvaguarda dels infants es varen fer en moments molt delicats i que a mesura que el front de guerra avançava, la dificultat per al manteniment d'aquestes institucions i dels petits augmentava.

Al ser un treball de caire historiogràfic i bibliogràfic, la font principal utilitzada per la seva realització han estat nombroses obres referents a la Guerra Civil espanyola. La temàtica bibliogràfica ha estat molt diversa alhora de reunir la informació necessària. Les obres sobre refugiats, història local i testimoniatge han estat les principals fonts emprades. Cal tenir en compte que aquest és un tema d'estudi molt recent, com veureu per les dates de les publicacions, i que encara li falten moltes incògnites per resoldre tant a nivell nacional com internacional, però que cada cop es disposa de més dades qualitatives i quantitatives sobre el fenomen dels refugiats i dins d'aquestes les referents als infants.

2- Historiografia

L'absència d'estudis específics de les colònies infantils en el temps de la guerra és un fet evident, en comparació amb les nombroses publicacions del fenomen dels refugiats i refugiades a nivell espanyol i català.

La majoria de la informació sobre la destinació dels infants evacuats de les seves llars rau en aquestes obres sobre el moviment general de refugiats que engloba totes aquelles persones (dones, nens, vells i al final de la guerra, soldats republicans) que es van desplaçar del seu poble o ciutat natal per dirigir-se cap a zones més segures dins i fora del territori espanyol durant i després del conflicte.

En aquesta secció es mostrarà al lector la bibliografia emprada per a l'elaboració d'aquest petit treball sobre com es van organitzar i sostenir aquests refugis dedicats només als més petits entre el 1936 i el 1939 dins de Catalunya. Però per conèixer el fenomen de les colònies infantils de la guerra, també és necessari englobar-ho en l'àmbit dels refugiats, perquè els infants foren un dels col·lectius que van ser mobilitzats tant bon punt va esclatar l'enfrontament.

La part de la bibliografia es subdividirà en tres apartats: la bibliografia general sobre els refugiats de la guerra, la bibliografia d'àmbit local de la Guerra Civil i les obres testimonials.

2.1- Bibliografia general sobre els refugiats de la Guerra Civil

Per tal de fer més entenedora i comprensiva la lectura d'aquest punt, diferenciarem en dos àmbits territorials la bibliografia dels refugiats: Espanya i Catalunya.

2.1.1- Espanya

Les obres que parlen sobre les penúries que van haver de suportar els infants refugiats de la península ibèrica permeten al lector acostar-se a la dura realitat del moment. La pietat en aquells moments no era un concepte al que se li apliqués el seu significat en tota regla.

En aquesta línia amarga de la vida dels infants durant l'època de la guerra, Eduardo Pons Prades reviu la història d'Espanya del segle XX a través de les vivències dels nens i nenes. Aquest escriptor espanyol especialitzat en Història Contemporània espanyola del segle XX, narra a través dels ulls dels infants totes les guerres que viurien aquests a partir de la Guerra Civil, enllaçant-la amb la Segona Guerra Mundial i els següents conflictes en què es veurien immersos alguns dels descendents espanyols del període 1936-1939. La part més relacionada amb el present treball relata el grau d'implicació d'aquests nens en el conflicte espanyol, la repressió que se'ls va aplicar durant i després de la guerra i els moviments de refugiats pel territori espanyol i els exilis massius al final de la guerra¹.

L'escriptora catalana Teresa Pàmies, ens ha llegat un seguit d'obres sobre l'Espanya contemporània, partint de la Guerra Civil, dotades d'un fons autobiogràfic sobretot degut al seu estatus d'exiliada.

L'obra que publica el 1977 sobre els efectes de la guerra en els infants espanyols, aborda tots els aspectes d'aquella nova situació que van afectar la vida dels més petits. A partir de la utilització de fonts com els diaris de l'època i testimonis escrits d'aquelles vivències, Pàmies reconstrueix la vida dels infants a la península i esmenta aquells que van aconseguir sortir-ne acollits per altres països².

¹ Pons Prades, Eduardo. *Las guerras de los niños republicanos (1931-1995)*. Madrid: Compañía literaria 1997.

² Pàmies, Teresa. *Los niños de la guerra*. Barcelona: Bruguera, 1977.

Una línia general sobre la guerra i els infants també la segueixen els articles d'Alícia Alted Vigil, Catedràtica del Departament d'Història Contemporània de la Universitat Nacional d'Educació a Distància. La seva línia d'investigació es centra en la història política i sociocultural espanyola del segle XX, per això la trobem participant en diverses publicacions i monografies d'obres col·lectives que parlen sobre els refugiats i exiliats de la Guerra Civil espanyola. En aquest cas els dos articles més relacionats amb els nens de la guerra introdueixen els aspectes més generals d'aquest col·lectiu durant aquest període: educació, vida familiar, ideologia, assistència als refugiats (refugis i colònies infantils) i l'exili cap a altres països³.

Un cop vistes algunes obres de caràcter general sobre el col·lectiu dels infants, trobem aquelles que s'adhereixen més concretament al fenomen de les colònies de la guerra.

Els dos articles sobre les colònies escolars durant la Guerra Civil pretenen mostrar, a grans trets, aquestes institucions que van funcionar a Llevant i Catalunya, i en menor mesura a l'Aragó republicà, Conca, Albacete i Madrid⁴. Com es van organitzar, el seu funcionament, d'on provenien les ajudes que rebien, tot per tal de protegir i mantenir els infants allunyats dels enfrontaments⁵. Els dos autors, Rosalía Crego i Juan M. Fernández, complementen els seus respectius articles amb llistats d'algunes colònies existents a les zones del Llevant, Catalunya, Aragó, Centre-sud i també a l'estranger.

³ Alted Vigil, Alícia. *Historia y memoria de los niños de la guerra (en el siglo XX)*. Madrid, Universidad de Mayores de Experiencia Recíproca, 2003, pp.3-19.

- Alted Vigil, Alícia. *Las consecuencias de la Guerra Civil española en los niños de la República: de la dispersión al exilio*. Espacio, Tiempo y Forma, serie V, Historia Contemporánea, n. 9 (1996), pp.207-228.

⁴ Crego Navarro, Rosalía. *Las colonias escolares durante la Guerra Civil (1936-1939)*. Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Historia Contemporánea, nº 2, 1989, pp. 299-328.

⁵ Fernández Soria, Juan Manuel. *La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares*. Madrid, Revista de Historia de la Educación, 6, 1987, pp.83-128.

2.1.2- Catalunya

Joan Serrallonga, possiblement ha realitzat un dels millors treballs sobre els refugiats de la Guerra Civil a Catalunya. Els treballs d'aquest professor d'Història Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona es mouen entorn les condicions de vida, de treball i sanitàries a Catalunya i ha publicat diversos llibres i articles sobre les epidèmies de còlera i diversos estudis d'història local i comarcal.

L'estudi està diferenciat en tres parts: la primera centrada en l'acolliment de refugiats distingint entre l'etapa de la Catalunya de rereguarda i l'etapa de la guerra al territori català, en la segona s'analitza el paper de les institucions en l'ajut, l'acolliment i el manteniment dels refugiats i la tercera analitza les relacions establertes durant la guerra entre la població catalana i els refugiats.

Els annexos d'aquesta obra són molt complets; d'una banda trobem una aproximació estadística del volum de refugiats als diversos municipis catalans, d'altra banda hi ha una enumeració de les institucions d'ajut i d'assistència que actuaren a Catalunya⁶.

La tasca assistencial als refugiats va ser molt important a Catalunya per tal de mantenir un ordre i cohesió amb les persones que arribaven constantment a Barcelona i eren distribuïts en tots aquells pobles i ciutats que podien mantenir-los. Aquesta tasca, des del govern català, és veu reflectida en l'article del periodista i historiador català Jaume Fabré. Aquest entrevistà als dos responsables al capdavant del Comissariat d'Assistència als Refugiats creat el 1937 per tal d'organitzar l'ajuda a totes aquelles persones que arribaven a Catalunya⁷.

Continuant amb el suport als refugiats de Catalunya, Mercè Borràs, Educadora social diplomada a la Universitat de Girona, elabora un treball sobre els

⁶ Serrallonga Urquidi, Joan. *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra (1936-1939)*. Barcelona: Editorial Base, 2004.

⁷ Fabré, Jaume. *Els refugiats de la Guerra Civil a Catalunya*. L'Avenç, núm. 63 (setembre 1983), pp. 15-23.

refugiats a les comarques gironines. Repassa els aspectes més rellevants de la seva mobilització i l'ajuda que reberen les dones, nens i vells que arribaren i s'instal·laren al nord-est de Catalunya. Dona un detallat informe de cadascuna de les poblacions que acolliren refugiats: els dies de la seva arribada, el nombre, l'edat i la procedència (depenent, evidentment, de les fonts que han arribat fins als nostres dies)⁸.

Llegits alguns dels llibres referents als refugiats en general dins de Catalunya, cal passar a veure aquelles obres centrades en els infants.

El periodista especialitzat en divulgació i investigació històrica i col·laborador habitual de la revista *Sàpiens*, Jordi Finestres, ha publicat recentment l'obra que parla de la creació de l'organització internacional coneguda amb el nom de *Plan*. La rellevància del llibre rau en la importància del sorgiment d'aquesta organització en plena Guerra Civil amb l'únic objectiu de protegir als infants apartant-los de les zones de combat i dels bombardejos. L'autor explica amb detall la iniciativa constituïda pel periodista anglès John Langdon-Davies, que avui dia encara continua vigent arreu del món. Gràcies a l'ajuda del testimoniatge escrit, les cartes que s'intercanviaven els nens amb els padrins anglesos i americans que els mantenien, Finestres aconsegueix representar, d'una manera molt pròxima, la vida dels infants a la colònia de Puigcerdà⁹.

Seguint la línia de l'assistència infantil, Rosa Serra Sala va presentar l'any 2006 la tesi doctoral a la Universitat de Girona sobre l'ajuda humanitària que van proporcionar els quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil. Aquesta professora i historiadora reflecteix en aquesta tesi el programa d'ajuda als infants de Catalunya que la Societat Religiosa dels amics (quàquers), van dur a terme entre 1936 i 1939. Aquest estudi es centra en l'ajuda que van

⁸ Borràs Dòlera, Mercè. *Refugiats/des (1936-1939)*. Girona: Diputació de Girona: Caixa de Girona, 2000.

⁹ Finestres, Jordi. *El xalet de Puigcerdà. Solidaritat sota les bombes*. Badalona: Ara Llibres, 2012.

proporcionar els quàquers als nens i nenes de Catalunya més afectats pel conflicte, en un primer moment, i que ampliaren més endavant a la població necessitada. La tesi es complementa amb testimoniatge, mapes i quadres estadístics d'ajuda i suport dels quàquers a través de les cantines i colònies que tenien al seu càrrec. Tot aquest material fa d'aquest estudi una font d'informació molt rica per al coneixement d'una de les institucions internacional que més presència i força va tenir a Catalunya durant la guerra¹⁰.

2.2- Bibliografia d'àmbit local de la Guerra Civil

Les obres que s'han realitzat sobre la Guerra Civil espanyola a nivell local han estat molt nombroses, es podria dir que de cada poble se'n saben els esdeveniments d'aquella època tan concreta. És per això que s'ha recorregut a consultar una sèrie de llibres referents a la història local d'alguns pobles i ciutats de Catalunya, però evidentment no tots.

Aquí cal fer una diferència pel que fa a la bibliografia d'àmbit local consultada. Per una banda trobem les històries de la Guerra Civil d'aquests pobles o ciutats en què s'expliquen tots els canvis que van afectar la seva societat. Per altra banda hi ha totes aquelles obres, més concretes, referents al tema dels refugiats per poblacions.

En el llibres sobre la història de la guerra de les diverses poblacions sovint hi sol haver un capítol que parla dels refugiats com és el cas de la Guerra Civil a Mataró¹¹ o a la Bisbal¹². Ambdós casos contenen un capítol que es centra en els refugiats que van viure temporalment a aquests pobles. També explica si hi van existir o no colònies infantils.

¹⁰ Serra Sala, Rosa. *L'Ajuda humanitària dels quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil, 1936-1939*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Girona, Departament de Pedagogia, 2006.

¹¹ Colomer, Margarida. *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

¹² Matas Balaguer, Josep, et al. *La Revolució i la Guerra Civil a la Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal: Arxiu Històric Comarcal, 1990.

El gruix de la informació sobre els infants refugiats i les colònies en el territori català es troba sobretot en la bibliografia local específica sobre refugiats. Aquest tema ha estat força tractat a Catalunya, tal com ja s'ha dit, degut al gran nombre de refugiats que van instal·lar-s'hi. Entre aquests títols la majoria es refereixen a tot tipus de refugiats que arribaren i s'instal·laren en les pertinents poblacions com ara Olot, Camprodon, Vilanova, i Arenys de Munt. Obres que relaten la vida dels refugiats des de la seva arribada en les respectives poblacions, les ajudes que van rebre i com s'adaptaren a la seva nova situació.

Per finalitzar la història de la guerra en l'àmbit local, hi ha alguns autors que s'han fixat en el col·lectiu dels infants refugiats i n'han descrit les seves vivències a algunes poblacions on foren acollits.

Rosa Maria Moret, mestra i doctora per la Universitat de Girona, va publicar el 2008 la seva tesi sobre els nens refugiats a Figueres. Aquest estudi pretén donar a conèixer la història dels infants refugiats a la ciutat de Figueres i a les poblacions dels seus voltants. Tot allò vinculat a l'ajuda dels infants refugiats d'aquesta zona es representa en aquest llibre. La lectura es complementa amb els nombrosos quadres estadístics relacionats amb la provinença dels infants, les edats, els refugis o colònies on van ser instal·lats i els centres on rebien l'educació¹³.

La població de Matadepera va ser una de les moltes que acolliren infants en règim col·lectiu. El breu article de Josep Pey, a partir del testimoniatge de cartes entre les entitats oficials de l'Ajuntament d'aquesta localitat i altres entitats nacionals (un cop acabada la guerra), recull la informació pertinent a les colònies que funcionaren al poble durant la guerra¹⁴.

¹³ Moret Guillaumet, Rosa Maria. *Els nens refugiats a Figueres (1936-1939)*. Figueres: Ajuntament de Figueres, 2008.

¹⁴ Pey Cazorla, Josep. *Les colònies infantils a Matadepera durant la Guerra Civil espanyola*. Terme 25, núm. 237 (2010), pp. 237-248.

2.3- Obres testimonials

Les persones que van viure directament els successos de la Guerra Civil espanyola esdevenen una de les fonts d'informació històrica més rica dels molts aspectes que s'han estudiat d'aquest conflicte.

El testimoniatge és una part molt important de la nostra història, perquè permet fer arribar a les generacions futures les vivències d'aquelles persones presents en els esdeveniments de l'època.

En el cas d'aquest treball l'aportació de tres autors que visqueren de primera mà el fenomen de les colònies infantils ha esdevingut una gran font d'informació per a comprendre millor tot el funcionament de dites institucions.

De la mà de Jacint Arxer, mestre de minyons i bibliotecari de l'Ateneu Arenyenc, i d'Estanislau Torres, es pública el 1999 l'obra que relata la vida a Arenys de Mar durant la Guerra Civil.

Aquest és un llibre elaborat a partir del dietari que va escriure Arxer durant els mesos de la guerra i que Torres ha completat amb les seves vivències personals a la seva ciutat natal de Barcelona i a la colònia Pi i Margall d'Arenys de Mar on va allotjar-se amb els seus cosins els últims mesos de la guerra¹⁵.

Sens dubte, el testimoni que Pedro González ha deixat en les seves memòries de la Guerra Civil sobre la seva estada a la colònia de la Torre del Roquer a Arbúcies és per excel·lència el més acurat pel que fa al tema de les colònies infantils. Natural de Madrid, ell i el seu germà són enviats a Arbúcies per allunyar-los dels combats de la capital. González expressa molt detalladament tots els successos durant la seva estada a Arbúcies fins que foren evacuats a França. La precisió amb la que relata les seves vivències durant aquesta època m'ha permès que aquesta obra esdevingués un dels principals referents d'aquest treball¹⁶.

¹⁵ Arxer Bussalleu, Jacint; Torres, Estanislau. *La Guerra Civil a Arenys de Mar*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

¹⁶ González Juarranz, Pedro. *Recuerdos sobre mi colonia de niños refugiados en Cataluña y Francia*. Madrid, 1992. (inèdita)

Un altre testimoni molt important sobre l'organització i funcionament de les colònies fou el de l'anglesa Nancy Johnstone. La seva obra relata els anys que va passar al petit poble de Tossa de Mar on s'hi van instal·lar amb el seu marit fugint de la vida monòtona de la capital anglesa. Allà van construir un hotel regentat sobretot per estrangers. Durant l'època de la guerra van decidir convertir l'hotel en una colònia infantil. De nou, igual que el testimoni de González, Nancy Johnstone ens aporta de primera mà les gestions empreses per organitzar la colònia, allotjar i mantenir als infants que anaven arribant i, finalment, com els van haver d'evacuar cap a França a principis del 1939¹⁷.

¹⁷ Johnstone, Nancy. *Un hotel a la costa (Tossa de Mar, 1934-1939)*. Barcelona: Tusquets editors, 2011.

3- La mobilització dels infants

L'esclat de la Guerra Civil el 18 de juliol del 1939 va dividir la península en dos territoris: la zona on van triomfar els "nacionals" a les comunitats de Castella i Lleó, Navarra, La Rioja, Galícia, part del País Basc, part d' Extremadura, part d'Aragó i algunes ciutats del sud; el territori on la República va evitar el cop d'estat que englobava les comunitats de Catalunya, València, Múrcia, Andalusia, Castella La Manxa, Madrid, Cantàbria, Astúries i part d'Aragó, d' Extremadura i del País Basc.

De seguida es van succeir els combats en els diferents fronts de guerra establerts i la principal víctima d'aquests va ser la població civil. Degut als primers signes de violència derivada dels enfrontaments terrestres i dels bombardejos, la població de les zones més castigades va començar a mobilitzar-se cap a altres territoris més segurs. El principal col·lectiu d'aquesta mobilització primerenca, prolongada durant tot el conflicte, van ser els més petits. Els nens i nenes indefensos eren víctimes d'aquella situació sense saber realment el que passava. De seguida se'ls va voler enviar cap a zones més segures tant dins la península com en altres països, aprofitant tota l'ajuda que els brindaven les associacions nacionals i internacionals.

Cal fer una precisió referent a la definició dels mots refugiat i exiliat als quals ens referirem sovint en aquesta part. En el cas del refugiat es vincularà a tot aquell infant que hagués estat mobilitzat o s'hagués desplaçat i posteriorment instal·lat temporalment dins d'Espanya. En canvi el mot exiliat serà utilitzat per aquells infants que van ser evacuats i instal·lats temporalment a altres països.

3.1- Els infants refugiats

El col·lectiu dels infants es va veure immers en una guerra que no era la seva, no comprenien perquè un poble que havia conviscut junt durant anys de cop hi volta s'enemistava. L'amenaça dels enfrontaments armats entre els dos bàndols, l'avenç de les tropes franquistes i els bombardejos, seguit dels primers

indicis de falta d'aliments i de les malalties que podien comportar una mala nutrició i higiene, van ser els principals motius que van impulsar a mobilitzar els infants cap altres punts més segurs de la península.

Després de l'esclat inicial de la guerra i l'establiment de les dues zones del bàndol nacional i el republicà, els primers infants que van ser evacuats provenien del sud de la península, Castella i Lleó, Astúries, el País Basc, Madrid i de la zona aragonesa. El seu destí era la zona de Llevant i Catalunya degut a una sèrie de raons: un millor clima, la revolta militar havia estat sufocada i per la gran quantitat d'edificis adaptats que ja funcionaven des de la República com a colònies d'hivern¹⁸. La idea principal era la d'allunyar els nens i nenes de la guerra per evitar problemes de salut i d'educació i les colònies infantils eren l'instrument més idoni per a la seva protecció.

Alguns petits anaven acompanyats per les seves mares, degut a que els pares estaven morts o lluitant al front; altres venien amb grups acompanyats per personal docent o auxiliar i també n'hi ha que van néixer a la zona on s'establiren les seves famílies¹⁹. Aquests en arribar a les zones de Múrcia, València i Catalunya s'instal·laren primer en els grans nuclis urbans on s'hi habilitaren tot tipus de refugis. Després eren redistribuïts cap a altres poblacions on s'havien habilitat colònies o també eren allotjats amb famílies.

A nivell espanyol, segons un informe del *Ministerio de Instrucción Pública*, el desembre del 1937 funcionaven 170 colònies col·lectives, que albergaven a 16.953 infants a les zones de Llevant: València, Castelló, Alacant i Múrcia. També n'hi havia a Aragó, Conca, Albacete i Catalunya²⁰.

Però no tots foren enviats al Llevant i a Catalunya, sinó que durant les primeres evacuacions alguns anaren cap al nord, la zona no ocupada pels "nacionals", per passar a França a través de la frontera o per embarcar-se en vaixells que

¹⁸ Crego, Rosalía. *op. cit.*, pp. 304-305.

¹⁹ Borràs, Mercè. *op. cit.*, pp. 42-43.

²⁰ Pons, Eduardo. *op. cit.*, p. 57.

els portaren a altres destins fora de la península²¹ (d'això en parlarem en el següent punt).

Catalunya va esdevenir el principal nucli d'infants refugiats degut a la seva llunyania amb el front a l'inici de la guerra i també per la seva proximitat amb la frontera francesa. Alguns dels infants primer eren enviats a França, com és el cas dels bascos, i d'allà passaven a Catalunya²². També seguien el trajecte per França infants procedents de Madrid, com els 270 nens que van arribar a l'octubre del 1936 a Portbou que es trobaven estiuant en colònies escolars a Santander i es van veure sorpresos per la guerra²³.

Molt sovint l'evacuació d'un lloc a un altre comportava greus perills per als refugiats degut a la proximitat dels combats i també per esdevenir un blanc fàcil per l'aviació feixista. Els infants eren transportats amb autobús o tren, depenent de la zona. Solien ser llargs trajectes degut al mal estat d'algunes carreteres, els bombardejos i les lluites.

Pedro González, nen refugiat de la guerra a Arbúcies, relata la seva vida durant la guerra a la colònia d'aquesta població. El viatge que va fer de Madrid a Arbúcies, juntament amb un grup d'altres nens, el descriu molt detalladament i el recorda com un autèntic infern degut als trasbalsos que van patir per evitar ésser disparats quan passaven prop del front de guerra als afores de Madrid i ésser bombardejats per l'aviació feixista quan anaven amb tren direcció a València, tal com recull el seu testimoni: *“Nuestra salida de la Capital, la hacemos por el único sitio posible, por la calle de Alcalá (al este), y tenemos que conseguir llegar a Aranjuez (al sur), bordeando el frente, y en algunos momentos muy cerca de él (la batalla del Jarama está en plena actividad). Dejamos atrás la carretera de Aragón, y cogemos otras de segundo y tercer orden a partir de Torrejón de Ardoz.*

Pasamos Loeches y nos encaminamos hacia Arganda, aproximándonos a la línea de fuego y al río Jarama, y así, acceder a la carretera de Valencia, que

²¹ Labajos Pérez, Emilia; Vitoria García, Fernando. *Los niños españoles refugiados en Bélgica (1936-1939)*. Namur: Asociación de los Niños de la Guerra, 1997, p. 21.

²² *El exilio de los niños*. Madrid: Fundación Pablo Iglesias: Fundación F. Largo Caballero, 2003, pp. 39-40.

²³ Moret, Rosa Maria. *op. cit.*, p. 29.

está cortada por el enemigo antes de llegar a este pueblo, y la tenemos que coger de revés.²⁴” I quan anaven amb tren: “No nos habíamos alejado mucho, cuando oímos los motores de los aviones bombarderos encima de nosotros, el tren se para, nos ordenan no subir las cortinas de las ventanillas y permanecer en silencio, esto último es innecesario, pues he observado siempre que en las numerosas veces que nos hemos encontrado en esta situación, la gente enmudece y si dice algo lo hace en voz baja. A la debilísima luz de emergencia, observo, que todos tenemos la misma expresión angustiosa de miedo insuperable, y estamos con el oído atento y los ojos fijos en el techo del vagón. [...] El tren muy despacito echa andar, llevamos poco recorrido y de nuevo se oye sobre nuestras cabezas el familiar, fatídico y tétrico ronroneo de los aviones enemigos, nueva parada casi en seco, y repetición de las recomendaciones anteriores. «¡Otra vez encima de nosotros!», tremenda la tensión, ni siquiera nos atrevemos a movernos, ni a cambiar de postura, esta situación se alarga mucho. La noche es cerrada y completamente oscura. Yo preferiría que abandonásemos el tren, ya que este es el objetivo de los aparatos rebeldes. Se alejan, pero no emprendemos la marcha enseguida, seguimos parados, se ve que el maquinista quiere asegurarse de que se han ido definitivamente, la parada se prolonga mucho tiempo.²⁵”

A mesura que les tropes feixistes avançaven i ocupaven el territori espanyol, Catalunya acollia un gran nombre de refugiats que marxaven de les seves llars pels temors de la guerra. El territori català va esdevenir l'últim punt segur abans de finalitzar la guerra i des d' on es va emprendre l'exili massiu cap a França. A inicis del 1939 quasi 500.000 persones (dones, vells, nens i soldats republicans) van emprendre el camí cap a la frontera fugint del que esdevindria la conquesta total de la península un cop haguessin caigut Catalunya i Madrid. D'aquest mig milió de persones 68.000 eren infants²⁶.

²⁴ González, Pedro. *op. cit.*, p. 62.

²⁵ *Ibid.*, pp. 66.

²⁶ Pons, Eduardo. *op. cit.*, p. 172.

3.2- Els infants exiliats

Una part dels infants van ser evacuats directament cap a un altre país amb el que s'havia pactat la seva acollida i manutenció. Molts van ser els països que van albergar i sustentar els nens espanyols de la mateixa manera que es feia al Llevant i a Catalunya, en règim de colònies o amb famílies. Els principals països d'acollida foren França, Bèlgica, la URSS, Gran Bretanya i Mèxic. En menor mesura trobem a Suïssa, Dinamarca, Holanda, Suècia i Noruega, aquests dos últims van sostenir colònies en terra francesa²⁷.

El tema de l'exili i l'estada dels menors espanyols durant la Guerra Civil a altres països ha estat poc estudiat. Malgrat això, aquí se'n donarà un breu apunt a partir del que es troba en la bibliografia general que parla sobre aquest aspecte de l'exili espanyol.

França va esdevenir el país que va acollir més infants degut a la proximitat amb la frontera espanyola. Un total de 17.489 nens van ser rebuts en aquestes terres que anaren arribant en diverses expedicions, la majoria l'any 1937. Aquestes expedicions provenien del País Basc, i més endavant de València i Catalunya. A finals del 1937 les autoritats franceses ja no podien sostenir més els exiliats i molts seran repatriats cap a Catalunya²⁸.

Bèlgica va rebre el segon grup majoritari de nens provinents de la península, uns 5.130 entre 1937 i 1939. Els petits arribaren en dues grans expedicions, una entre abril i juny del 1937, provinents del territori basc, i l'altre a inicis del 1939, coincidint amb l'ofensiva nacional al territori català²⁹.

Un total de 2.895 nens van ser evacuats a la URSS en quatre expedicions oficials durant l'any 1937. Molts provenien d'Astúries i el País Basc degut a la

²⁷ Martín Casas, Julio; Caravajal, Pedro. *El exilio español (1936-1978)*. Barcelona, Planeta, 2002, p. 35.

²⁸ *El exilio de los niños op, cit.*, pp. 59-75.

²⁹ *El exilio de los niños op, cit.*, pp. 79-93.

ocupació d'aquests territoris³⁰. Els acompanyaven professors i personal auxiliar que exerciren els seus càrrecs durant l'estada en les colònies on foren instal·lats.

Arran del bombardeig de Guernica i les seves terribles conseqüències, Gran Bretanya va permetre l'entrada de nens amb la condició de que el seu manteniment depengués directament del *Nacional Joint Committee*. Foren allotjats al campament de Stoneham, Southampton. Després foren redirigits en colònies o centres d'acollida. La majoria dels infants de les primeres expedicions eren bascos³¹.

El juny de l'any 1937 un total de 454 nens arribaren a Mèxic on seran instal·lats a Morelia, Estat de Michoacán, en règim d'internat-escola, gràcies a les gestions del president Cárdenas³².

El balanç d'evacuacions final fou de més de 30.000 infants exiliats i acollits per altres països durant el període de la guerra³³. Però dins d'aquestes mateixes dates els nacionals posaren en marxa la repatriació dels nens per fer-los tornar amb les seves famílies i la majoria ho feren tret dels nens evacuats a la URSS i Mèxic. Aquests dos països no van reconèixer el règim franquista que es va imposar al final de la guerra i no volgueren retornar els nens perquè sabien que per ser fills de republicans patirien les conseqüències de la derrota.

³⁰ Sierra Blas, Verónica. *Palabras huérfanas: los niños y la Guerra Civil*. Madrid: Taurus, 2009, p. 157.

³¹ *El exilio de los niños op, cit.*, pp. 97-111.

³² *Ibid.*, pp. 163-175.

³³ Sierra, Verónica. *op, cit.*, p. 63.

4- L'organització de l'ajuda als infants

Des de l'inici de la guerra nombroses associacions, organitzacions, sindicats, institucions i els governs oficials van teixir l'ajuda necessària per allunyar als infants dels bombardejos i dels combats i, malgrat les circumstàncies, mantenir-los i educar-los.

Totes aquestes organitzacions oficials dependents directament del Govern Republicà o del Govern de Catalunya i les organitzacions humanitàries lliures, nacionals i internacionals, van haver de col·laborar entre sí perquè les seves múltiples gestions fossin més eficaces i poguessin arribar a la totalitat dels infants separats i allunyats de les seves famílies.

Des dels governs oficials es van crear organismes específics que tenien l'objectiu d'allotjar i mantenir a un nombre de refugiats (nens, dones i vells, principalment) que es va anar incrementant al llarg del conflicte dins del territori català. Per l'altra banda, hi va haver múltiples organitzacions d'ajuda a la infància que funcionaven amb certa independència, algunes d'elles creades molt abans de la guerra. El ressò d'aquest conflicte va portar nombroses organitzacions internacionals a socórrer el col·lectiu dels infants.

Aquí es mostrarà, a tres nivells, l'ajuda que van proporcionar algunes de les organitzacions més importants i de les que s'ha deixat una major constància en els estudis pertinents.

4.1- El Govern de la República

4.1.1- Organismes oficials d'ajuda als refugiats

En matèria de refugiats, el govern central va crear el 6 d'octubre del 1936 el *Comité Nacional de Refugiados*, encarregat de coordinar els diversos serveis que es prestaven des dels organismes públics tradicionals.

A partir del novembre del mateix any el recentment creat *Ministerio de Sanidad y Asistencia Social* li van ser encomanades les funcions d'assistència social, sanitat i ajut als refugiats.

El 30 de gener del 1937 es va dissoldre el *Comité Nacional de Refugiados* i va ser substituït per l'*Oficina Central de Evacuación y Asistencia a los Refugiados* (OCEAR). Aquest nou organisme, vinculat directament al *Ministerio de Sanidad y Asistencia Social*, va comptar amb dues seus, una a València i l'altre a Barcelona. Entre les seves múltiples funcions, tenia la de reorganitzar als nens per intentar-los treure del país. Amb la creació d'aquesta nova oficina l'ajuda als refugiats es començava a obrir i col·laborar amb els governs dels altres territoris del país i no es centralitzava només a Madrid³⁴.

4.1.2- Organismes oficials d'ajuda als infants

Pel que fa a la organització i evacuació dels infants de les principals zones que van quedar en mans dels nacionals i per tant allà on es produïren els primers combats (Aragó, Galícia, Castella i Lleó i algunes ciutats del sud de la península), va estar en mans del *Ministerio de Instrucción Pública* i del *Consejo Nacional de Tutela de Menores*. Aquest mateix ministeri, el 28 de juny del 1937, va obtenir la direcció de totes les colònies infantils i institucions creades per atendre els menors tant a dins com a fora d'Espanya.

Davant la necessitat d'allotjar i cuidar als infants que havien estat evacuats de les seves llars cap a la rereguarda, sobretot en direcció a Llevant i Catalunya, el *Ministerio de Instrucción Pública* crea el 25 de febrer del 1937 la *Delegación Central de Colonias*, que depenia de la *Dirección General de Primera Enseñanza*. La seva finalitat era la d'evacuar els infants cap als territoris de Llevant i Catalunya però també a l'estranger, i un cop en zona segura cuidar-se de la seva instal·lació, manteniment i educació perquè el període convuls que s'estava vivint no alterés la seva salut física i el seu aprenentatge.

Com molt bé descriu Rosalia Crego en el seu article sobre les colònies escolars durant el període de la guerra, aquesta delegació estava formada per cinc seccions: estadística, evacuació i recepció dels nens, allotjament i instal·lació, organització administrativa i organització del règim pedagògic. Disposava de delegacions regionals a Castelló, Alacant, Múrcia i Albacete. La institució d'Ajut Infantil de Rereguarda va esdevenir la delegació provincial d'aquest organisme

³⁴ Serrallonga, Joan. *op. cit.*, p.78.

a Catalunya. En referència als objectius d'aquesta Delegació, l'educatiu hi era molt present. Per això la *Inspección de Enseñanza Técnica* va dur a terme inspeccions en aquestes colònies per valorar i avaluar les seves funcions educatives³⁵.

Era molt important el control sobre les colònies infantils perquè les tasques que s'hi desenvolupaven dedicades a l'atenció de tots els nens i nenes allotjats es duguessin a terme de forma correcte i sense cap tipus de mancança en els aspectes alimentari, higiènic i educatiu.

Molts dels infants no es van quedar en terres catalanes ni espanyoles sinó que van ser evacuats a l'estranger utilitzant el mateix règim de colònies o també acollits per famílies dels respectius països. Es va crear a l'agost del 1937 la *Delegación Española de la Infancia Evacuada* amb seu a París, depenent també de la *Dirección General de Primera Enseñanza*, responsable de tots els infants espanyols evacuats a l'estranger i del contacte entre els diferents comitès i organitzacions estrangeres d'ajuda infantil. El mateix mes sorgeix el *Consejo Nacional de la Infancia Evacuada*, organisme oficial encarregat de coordinar la tasca de totes les delegacions que hi havia a Espanya i a l'estranger. Aquest va assumir les competències d'organització, direcció del règim pedagògic, sosteniment i inspecció de residències per a preservar el seu bon funcionament³⁶.

4.2- El Govern de Catalunya

Catalunya va esdevenir l'indret que va acollir més refugiats durant el conflicte, degut a ser el territori més resguardat dels fronts, fins a la seva total ocupació a principis del 1939. Per això de seguida es va organitzar l'atenció a l'arribada dels primers refugiats procedents sobretot d'Andalusia, d'Aragó i Madrid que s'anirien incrementant fins arribar a un milió a finals del 1938.

³⁵ Crego, Rosalía. *op. cit.*, pp.305-310.

³⁶ Fernández, Juan Manuel. "La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares." *op. cit.*, p.100.

El govern de la Generalitat va constituir dos organismes oficials per a l'ajut dels refugiats de totes les edats: el Comitè Central d'Ajut als Refugiats i el Comissariat d'Assistència als Refugiats.

Els organismes d'ajuda als infants van ser molt nombrosos dins del territori català, alguns depenien directament de la Generalitat i d'altres hi tenien una estreta relació per afavorir la tasca que duïen a terme amb els més petits.

4.2.1- El Comitè Central d'Ajut als Refugiats i el Comissariat d'Assistència als Refugiats

Els dos organismes van tenir la funció, en períodes diferents, de distribuir, allotjar i mantenir els refugiats que anaven arribant a Catalunya i eren enviats cap als diferents pobles catalans que se'n farien càrrec.

El Comitè Central d'Ajut als Refugiats (CCAR) va ser creat el 18 d'octubre del 1936 per un decret de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social. Des d'aquest es va ordenar la creació de Comitès Comarcals d'Ajut als Refugiats a tots els caps de partit i poblacions de més de deu mil habitants per tal d'aconseguir una millor coordinació amb el Comitè Central situat a Barcelona, principal lloc d'arribada de la majoria de refugiats. L'atenció anava dirigida a totes les persones que es veiessin forçades a desplaçar-se de les seves llars degut als atacs aeris de l'aviació enemiga, majoritàriament, o la proximitat dels combats i l'avenç enemic.

El Comitè Central va crear l'Oficina Administrativa, encarregada de totes les gestions necessàries per a l'evacuació i instal·lació dels refugiats.

A través dels ajuntaments de les poblacions que havien creat comitès comarcals els feien arribar els refugiats i també l'avituallament en espècie o en metàl·lic (la Generalitat va aplicar un import de 2 pessetes diàries per cada refugiat).

El 14 d'agost del 1937 es dissol el Comitè Central d'Ajut als Refugiats i es crea el Comissariat d'Assistència als Refugiats (CAR). Aquest canvi va venir per l'augment del nombre de refugiats i la necessitat d'una millor organització en l'estructura d'ajuda a aquests. Al capdavant d'aquest nou organisme, depenent

de la Direcció General d'Assistència Social, hi van haver dos comissaris: Xavier Casademunt (agost 1937 – maig 1938) i Ricard Altaba (maig 1938 - final de la guerra). El CAR s'encarregava de controlar la distribució dels refugiats pels diferents pobles i continuava amb la tasca del manteniment d'aquests a través dels ajuntaments³⁷.

4.2.2- L'assistència als infants

En aquest apartat es mostraran algunes de les més importants organitzacions, fundacions i institucions benèfiques que es van crear a favor de la infància abans de la guerra i també durant aquesta. Algunes d'elles funcionaven independentment abans del conflicte, però el 1936 van passar a dependre de la Conselleria de Sanitat i Assistència social de la Generalitat.

Referent a algunes d'elles, l'estudi que fa Juan Manuel Fernández Soria sobre les colònies escolars durant la guerra, cita unes quantes de les institucions que van albergar infants refugiats a Catalunya en les seves residències, residències-escola, sanatoris, llars infantils i guarderies³⁸.

Ajut Infantil de Rereguarda va ser constituïda amb l'objectiu de cuidar d'aquells nens orfes o abandonats de Catalunya i els evacuats de les ciutats més assetjades pels bombardejos. Aquesta depenia directament de la Generalitat. El 1937 ja comptava amb deu residències a Barcelona ciutat i cinquanta-dos a tot Catalunya que mantenien a sis mil nens, comptava també en aquells moments amb quatre granges agrícoles, quatre sanatoris i tres residències especials per a nens amb deficiències mentals³⁹. Però la seva actuació no va acabar aquí, durant aquests anys va incrementar la seva acció amb unes cent colònies que hostatjaven a dotze mil infants procedents de Madrid, País Basc, Aragó i de la regió peninsular del sud i també gestionava l'allotjament de vint-i-cinc mil nens procedents del País Basc i de Madrid⁴⁰.

³⁷ Fabré, Jaume. *op. cit.*, pp.15-23.

³⁸ Fernández, Juan Manuel. "La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares"., *op. cit.*, pp.91-96.

³⁹ Fernández, Juan Manuel. "La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares"., *op. cit.*, p. 94.

⁴⁰ *Ibid.*, p.115.

Una altre institució estretament lligada a la Generalitat va ser el Segell Pro Infància. Aquesta neix el 1933 amb la finalitat d'estimular l'assistència a la infància, prevenir-la de les malalties i de la mortalitat.

Durant els anys de la guerra va mantenir dues guarderies una a Barcelona i l'altre a Terrassa i va crear el Preventori-escola Xifré a Arenys de Munt, el primer d'aquests centres que va existir a Catalunya dedicat a la lluita contra la tuberculosi. Permetia l'acolliment de 250 nens de 4 a 12 anys, gràcies a les seves magnífiques instal·lacions i al seu entorn natural⁴¹.

Una de les institucions creada a inicis del segle XX a Catalunya dedicada als més menuts va ser el Grup Benèfic de Protecció a la Infància. Aquesta depenia de la Junta de Protecció a la Infància (institució filial de la Generalitat). Acollià infants procedents de famílies afectades per problemes jurídics, socials i econòmics. Evidentment igual que moltes altres, al iniciar-se la guerra va dirigir tots els esforços a protegir als nens i nenes que arribaven al territori català a través de les diverses colònies que va mantenir. Moltes d'aquestes colònies establertes fora de Barcelona van ser ocupades l'any 1937 per uns 400 infants: Torre Llobeta, Montcau Sobirà (coneguda amb el nom de Colònia Carles Marx) i la de Pedralba (Tagamanent), el Figueró i Aiguafreda (Vallès Oriental) i Hostalric (la Selva)⁴².

Finalment, com a última institució infantil oficial trobem a Assistència Infantil. S'inaugura la seva seu a la Residència Internacional de Senyorettes, instal·lada al Palau de Pedralbes, el 1934. Formava part de l' Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya creat un any abans. La seva actuació es centrava en protegir a l' infant malalt de casa humil, però igual que moltes altres, durant la guerra es va dedicar a fundar colònies infantils per refugiats. La primera colònia que va obrir va ser a la mateixa Residència Internacional de Senyorettes. Però no va ser la única, trobem la Colònia agrícola Montelimar, la

⁴¹ *Ibid.*, p. 94.

⁴² Puig Jofra, Enric; Vila Vicens, Josep M. *Cent anys de colònies de vacances a Catalunya (1893-1993)*. Barcelona: Editorial Mediterrània, 2005, p.270.

Colònia Nestlé, la Colònia Els Pins, la Colònia marítima Radio Barcelona (platja Caldes d'Estrac), entre d'altres⁴³.

4.3- Organitzacions lliures d'ajuda infantil

Les ja esmentades organitzacions que depenien dels governs espanyol i català no van ser les úniques que van fer-se càrrec de l'atenció als infants que arribaven constantment a Catalunya. Són molt nombroses les institucions humanitàries que ja operaven des de Catalunya o que van venir de l'estranger per ajudar en tot el que es trobés al seu abast utilitzant els contactes amb els seus països d'origen.

Joan Serrallonga distingeix en tres grups aquestes organitzacions que, tot hi cooperar amb les institucions oficials dels governs estatals, operaven més lliurement. L'autor els divideix de la següent forma: les organitzacions d'ajut i d'acollida que sorgien dels partits i sindicats, però sense relacionar-se directament amb l'estructura governativa; les delegacions dels governs d'altres comunitats espanyoles, algunes d'elles van acabar instal·lant-se a Catalunya; les institucions d'assistència de caràcter internacional⁴⁴.

Seguint aquesta classificació es mostraran alguns dels organismes més destacats que van prestar la seva ajuda per resguardar els infants, i dels quals se n'ha pogut obtenir informació rellevant gràcies a diversos autors que s'han dedicat a estudiar-los.

Referent a les associacions d'ajuda sindicals trobem a Catalunya la Secció Catalana del Socors Roig Internacional (SRI)⁴⁵ i el Socors Roig del POUM. Ambdues organitzacions comunistes van dedicar-se a l'ajuda de tots els col·lectius de refugiats sostenint diversos refugis i sanatoris. Hi ha constància de que el Socors Roig del POUM va mantenir una guarderia infantil, Rosa

⁴³ Serra, Rosa. *op. cit.*, pp. 92-93.

⁴⁴ Serrallonga, Joan. *op. cit.*, pp.141-142.

⁴⁵ Aquesta formava part del Socors Roig Internacional, organització soviètica creada el 1922 i que s'havia instal·lat a l'Estat espanyol el 1931.

Luxemburg, a Berga on hi acollia nens de Madrid en un edifici anomenat Torre Lenin⁴⁶.

Durant la guerra a Catalunya s'hi van instal·lar delegacions d'altres territoris espanyols que tenien refugiats en aquesta zona per tal de facilitar les tasques d'acolliment, distribució i manteniment que duia a terme la Generalitat.

El Govern Basc va ser el més destacat a Catalunya per la seva relació amb el govern català. Els bascos van invertir una gran quantitat de diners en la instal·lació d'escoles i residències-escoles, gràcies al suport del Comitè Central d'Ajut als Refugiats i Ajut Infantil de Rereguarda. A Catalunya hi van funcionar més de cent colònies, on eren atesos més de 6000 nens controlats per *Asistencia Social* (secció de la Delegació Basca a Catalunya).

Una de les colònies més representatives de la tasca del Govern Basc en territori català va ser la del Mas Dorca, situada a la vall de Torrentbò, a la població d'Arenys de Munt. Aquesta colònia formada per quaranta nens bascos estava mantinguda per una entitat catalana d'Amèrica: el Casal Català de Buenos Aires⁴⁷.

Les organitzacions humanitàries internacionals que van acudir a socórrer als infants afectats per la guerra i els van donar la calor d'una llar van ser molt nombroses. D'algunes se n'han fet estudis més profunds i acurats i es coneix tota la seva labor social, però d'altres només en coneixem el nom i poc més. Algunes de les que van tenir una major activitat a Catalunya van ser els Quàquers, la Comissió Internacional d'Ajuda als Infants Refugiats a l'Estat espanyol, el *Foster Parents Plan* i les iniciatives particulars com ara l'ajuda dels Johnstone instal·lats a Tossa de Mar.

La Societat d'Amics Quàquers va esdevenir una de les principals organitzacions internacionals que va actuar en el territori català. L'empremta de la seva tasca ha estat molt ben plasmada per la tesi doctoral de Rosa Serra Sala. La professora i historiadora natural de Granollers, va presentar l'any 2006 a la Universitat de Girona l'esforç d'anys de treball per descobrir com els

⁴⁶ Serrallonga, Joan. *op. cit.*, p.148.

⁴⁷ Arrien, Gregorio; Goigogan, Iñaki. *op. cit.*, pp.407-408.

quàquers havien teixit tota una xarxa d'ajuda dins del territori català durant l'època de la guerra. Tot i ser un grup religiós que es trobava en diversos països europeus i també a Amèrica, no es dedicaven a practicar proselitisme entre els beneficiaris de la seva ajuda. Aquesta societat ja tenia una llarga tradició en la intervenció de conflictes a favor de la població civil afectada. Durant la Guerra Civil espanyola actuaren en els dos bàndols. El seu centre d'atenció foren els nens, però van haver d'ampliar l'ajuda a la població necessitada a mesura que avançava la guerra i l'arribada de refugiats al territori català augmentava. Les seves principals funcions es centraven en l'ajuda material directa i la coordinació i consolidació de la Comissió Internacional que aplegava quàquers d'altres països.

A Catalunya van obrir nombroses cantines, sobretot a l'àrea metropolitana de Barcelona, per donar de menjar als infants i també repartien aliments a les escoles dels pobles. Nombrosos testimonis recorden com en entrar o sortir de classe rebien una barra de pa i un got de llet dels amables quàquers.

També van mantenir nombroses colònies infantils com ara les de Rubí i la colònia Soler-Botei a Vic, que va acollir una cinquantena d'infants des del 1938 fins al final de la guerra⁴⁸.

La seva tasca va ser molt important a Catalunya i la gent recorda positivament els esforços que van fer per millorar la vida en aquests moments tant complicats. El problema és que la seva ajuda no va poder arribar a la totalitat del territori català, però el seu esforç va ser notable i va permetre salvar de la misèria i la fam un gran nombre d'infants.

Però la tasca dels quàquers no es va acabar aquí. De la seva mà va venir la creació de la Comissió Internacional d'Ajuda als Infants Refugiats de l'Estat espanyol. Aquesta comissió va ser fundada el 1937 a Ginebra encapçalada per disset membres, sis dels quals eren quàquers. La idea principal era la necessitat d'unir tota l'ajuda internacional en un mateix organisme per així d'aquesta manera poder actuar al territori espanyol amb més eficàcia. Van

⁴⁸ Serra, Rosa. *op. cit.*, pp.153-154.

rebre ajuda en forma de donatius de disset països diferents, tots dirigits a garantir la seguretat i l'atenció dels infants espanyols⁴⁹.

Un altre dels organismes internacionals que va participar en l'ajuda infantil a la Catalunya republicana va ser el *Foster Parents Plan*, que avui dia continua actiu protegint als infants de tots els països que actualment es troben immersos en conflictes. L'iniciativa de la creació del *Plan* va venir de la mà del periodista britànic John Langdon-Davies, un home que coneixia molt bé Catalunya degut a la seva professió. El 1937 es crea el *National Joint Committee for Spanish Relief* (NJC), un comitè d'ajuda als més damnificats per l'horror de la guerra espanyola, presidit per Catherine Marjory Stewart-Murray, ex-diputada conservadora del Parlament britànic i reconeguda activista social, més ben coneguda com la duquessa d' Atholl. Es va crear un subcomitè al NJC dedicat exclusivament a auxiliar als infants espanyols d' on en va sorgir el *Foster Parents' Scheme for Children in Spain* (programa de pares adoptius per a nens d'Espanya), més conegut amb el nom de *Foster Parents Plan*.

Davies va comptar amb l'ajuda del britànic Eric Muggeridge, de l'americà Barton Nick Carter i de l'australiana Esme Odgers, voluntaris que havien anat a Espanya per ajudar al bàndol republicà en el que fos necessari.

El sistema d'ajuda es basava en l'apadrinament d'un nen espanyol per part de la població britànica, i més endavant nord-americana. Els imports dels padrins eren diaris, també els enviaven roba i menjar. L'intercanvi de cartes era freqüent, per part dels nens per agrair tot el que els enviaven, i per part dels padrins per saber que els seus fillols estaven segurs i ben cuidats.

El president Companys va cedir els primers edificis al Plan per allotjar-hi els nens i nenes apadrinats: una torre situada a Torrentbò (Arenys de Munt), prop de Caldetes, i una torre més gran a Rigolisa, prop de Puigcerdà (anomenada Torre Anglaterra).

El nombre de padrins es va incrementar i per suposat el de nens també, per això el Plan va poder adquirir nous edificis a la zona de la Molina i Alp, a més dels que ja tenia a Barcelona i Sitges. La zona era immillorable; voltats de natura, lluny del front de guerra i al costat de la frontera.

⁴⁹ Serra, Rosa. *op. cit.*, pp.201-206.

Al final de la guerra, com tantes altres colònies, les del *Plan* van travessar la frontera i es van instal·lar a França, temporalment, per després dirigir-se cap a Anglaterra⁵⁰.

La constància de que no tot eren associacions o organitzacions les que intercediren en el conflicte a favor dels infants ens la va deixar escrita la Nancy Johnstone⁵¹. Ella i el seu marit, l' Archie, van obrir un petit hotel a Tossa de Mar l'any 1934, cansats de la vida anglesa i enamorats de la costa catalana. El negoci estava sobretot enfocat a aquells estrangers, com ells, que volien passar una temporada prop del mar apreciant el paisatge i gaudint de la tranquil·litat que envoltava l'hotel. Però en iniciar-se la guerra l'afluència d'hostes va disminuir i la vida al poble era cada cop més complicada. El 1938 el matrimoni va decidir convertir l'hotel en una colònia infantil, tal com descriu en el seu llibre: *“Vaig dedicar tot el mes següent a mirar de trobar la manera de convertir la casa Johnstone en una casa de colònies infantil. Vaig anar amunt i avall per veure si trobava una organització que em donés garanties per al subministrament de menjar. La idea era oferir la nostra casa a una organització que assegurés la manutenció dels nens. Al final ens vam entendre amb la gent de l'International Solidarity Fund. [...] El contacte amb la família de bascos que teníem a Tossa ens havia fet pensar en la possibilitat de convertir l'hotel en una residència de nens refugiats, però no estàvem segurs que oferir la casa al govern espanyol fos la millor solució. L'acord amb l'International Solidarity Fund ens va deixar molt tranquils. Ara, ben il·lusionats, podíem tornar a Tossa.”*⁵²

Amb els subministraments que els enviava la *International Solidarity Fund* d'Anglaterra, van aconseguir mantenir una trentena d'infants fins que van haver de ser traslladats a França a inicis del 1939.

⁵⁰ Finestres, Jordi. *op. cit.*

⁵¹ Johnstone, Nancy. *op. cit.*

⁵² *Ibid.*, pp. 264-265.

5- L'acolliment infantil en la modalitat de règim familiar

Una gran majoria dels primers infants que van arribar a Catalunya van ser allotjats amb famílies que podien mantenir-los sense dificultats. Aquesta va ser una de les dues modalitats d'acolliment dels nens i nenes que van refugiar-se al territori català. De la modalitat de les colònies se'n parlarà en el següent punt.

A l' inici de la guerra molts dels pobles que van acollir infants refugiats, provinents principalment de Madrid i Aragó, eren allotjats directament amb famílies que podien permetre's cuidar d'un o més nens. En part és degut a que inicialment no s'havien habilitat grans edificis per albergar i mantenir els infants, però això depenia de la zona i el poble.

El poble costaner de Palafrugell va rebre, el setembre del 1936, un total de 32 infants provinents de Gelsa i el següent mes arribaren 37 nens procedents de Madrid. L'ajuntament va trobar més fàcil allotjar la totalitat dels petits en cases particulars arreu del poble⁵³.

El 17 de novembre del 1936, Ripoll va allotjar en modalitat de règim familiar un grup de 104 infants de la ciutat de Madrid que van arribar acompanyats per quatre adults⁵⁴.

Algunes famílies del petit poble de Flaçà, van acollir el 13 de novembre del 1936 un grup de 41 infants d' entre 3 i 13 anys procedents del poble Pina de Ebro (Saragossa)⁵⁵.

Un últim dels molts exemples que es podrien donar d'aquest tipus d'acolliment el trobem a Arenys de Mar. El 20 de desembre del 1936 unes 80 criatures de Madrid van ser repartides per diverses cases de la població⁵⁶.

⁵³ Borràs, Mercè. *op. cit.*, p. 76.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 84.

⁵⁵ Maymí Rich, Josep; Ros Nicolau, Josep; Turró Ventura, Xavier. *Els refugiats de la Guerra Civil a les comarques del Gironès i el Pla de l'Estany (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, pp. 139-143.

⁵⁶ Arxer, Jacint; Torres, Estanislau. *op. cit.*, p. 14

Pel que fa a l'educació dels infants allotjats amb famílies, en el cas de Figueres, anaven a les escoles del poble i s'integraven amb la resta del grup sense masses problemes. Seguien el curs escolar normal i acabaven aprenent el català⁵⁷.

La modalitat d'allotjament en règim familiar ha estat poc estudiada i se'n preserven dades molt minses, com les que s'acaben de proporcionar. Aquest buit és degut, probablement, a que les fonts que han quedat escrites sobre el règim familiar són molt menors comparat amb les de les colònies, que suposaven una implicació d'organismes que deixaven constància escrita com ara permisos, subvencions d'ajuda econòmica o en espècie i bàsicament de tot el que es duia a terme per mantenir als infants allotjats en aquestes institucions. Rosalía Crego es refereix a l'acolliment familiar d'aquest infants com un fet poc documentat per la falta d'atenció que la Generalitat va prestar a aquesta modalitat i també perquè els mestres encarregats d'aquests nens eren pagats en règim normal per l'Habilitació del Magisteri i no es pot donar una xifra aproximada dels que van viure amb famílies ni tampoc el lloc del seu emplaçament⁵⁸.

⁵⁷ Moret, Rosa Maria. *op. cit.*, pp.81-82.

⁵⁸ Crego, Rosalía. *op. cit.*, p. 332.

6- Les colònies infantils

Els bombardejos, la falta d'alimentació, la mala higiene, l'aparició de malalties, eren les principals conseqüències dels efectes de la guerra en el col·lectiu més indefens de tots: els infants.

Per tal d'allunyar-los el més ràpid possible dels fronts de guerra i de l'aviació feixista, se'ls va decidir traslladar a altres territoris de la península més segurs on van esser instal·lats en règims col·lectius, el que és conegut com el fenomen de les colònies infantils. Aquestes s'erigiren com l' instrument més idoni per a la protecció dels més petits degut a les males circumstàncies del moment.

La informació que ens ha arribat avui dia sobre la formació, organització i sosteniment de les colònies infantils en terres catalanes durant la guerra ha estat molt general. Això significa que el treball que van fer els governs i les associacions del bàndol republicà d'Espanya i també d'altres països és ben coneguda, però falta una aproximació més detallada del funcionament de les múltiples colònies que van existir. Els diversos tipus de fonts de les quals aquesta part del treball s'ha nodrit es poden diferenciar en aquelles de caràcter general pel que fa a les colònies i en aquelles que fan referència al funcionament d'una colònia concreta gràcies al testimoniatge d'algun dels nens que hi van viure o dels adults encarregats de dirigir-la. A partir d'aquestes fonts es reflectirà la vida d'algunes de les colònies que van existir a Catalunya durant el conflicte.

6.1- Què són?

L'origen de les colònies infantils de la guerra cal buscar-lo en les colònies escolars de vacances sorgides arreu d'Europa durant l'últim quart del segle XIX. La primera colònia escolar es va iniciar a Suïssa l'any 1876 pel pastor protestant de Zuric, M. W. Bion. Aquest va formar un grup de 68 infants que foren conduïts a les muntanyes de Appenzeell, amb la finalitat d' impregnar-se dels aires de muntanya i poder alimentar-se correctament per tal de refer la seva salut. Els bons resultats d'aquesta primera experiència van esdevenir el

punt de creació de moltes altres colònies dins d'aquest país i l'extensió d'aquestes a altres països com Alemanya, Àustria, Rússia i França.

S'utilitzaven dos tipus de sistemes: l'allotjament dels nens en famílies rurals i la vida de grups colonials sota la direcció d'un o varis mestres⁵⁹ (els mateixos sistemes utilitzats durant la Guerra Civil espanyola).

El 1887 arriba a Espanya aquesta nova experiència procedent d'Europa i s'inicien les primeres colònies escolars. Madrid, Barcelona i Bilbao seran les ciutats més destacades en la organització d'aquestes.

Aquestes colònies anaven majoritàriament destinades als infants de famílies pobres. La seva finalitat estava centrada en recuperar la salut del nen que s'havia vist afectada negativament pel seu nucli familiar. Utilitzaven un pla de vida higiènic a la muntanya o al mar, per tal d'educar i curar als més petits en un entorn favorable⁶⁰.

Alhora d'organitzar una colònia escolar es donava molta importància a la zona d'ubicació, l'edifici, la selecció del personal que s'encarregaria dels infants i també la selecció d'aquests. També s'establia un horari que englobava les activitats diàries que duïen els colons⁶¹.

A partir d'aquest model de colònies escolars que havia sorgit a Europa amb l'objectiu de protegir a la infància i disminuir les altes taxes de mortalitat infantil del moment degut a les malalties, en van sorgir les colònies infantils de la guerra. Durant el conflicte el sistema de colònies escolars es va adaptar a les necessitats i problemàtiques del moment.

Entre les colònies de la República i les de la guerra hi havia certa diferència en quant a la seva finalitat. Les primeres tenien un objectiu educatiu i sanitari (tal com s'ha dit anteriorment), en canvi les del període del 1936 al 1939 es van

⁵⁹ Comas, Juan; Correas, Dionisio. *Cantinas y colonias escolares*. Madrid: Revista de Pedagogía, 1936, pp. 53-56.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 57.

⁶¹ *Ibid.*, pp. 72-92.

centrar en allunyar la infància de la guerra i esdevenir substitutes de l'escola i la família⁶². L'estada de les colònies de la República era temporal, en canvi les de l'època de la guerra era indefinida.

Un dels casos d'aquestes colònies escolars en terres catalanes d'abans de la guerra, són els nens de la Telefònica d'Arenys de Munt. Des de feia temps un grup d'infants provinents de la zona de Saragossa anava a Arenys de Munt a l'estiu per passar-hi uns dies de vacances. Eren fills de treballadors de la Telefònica. En iniciar-se la guerra els nens es trobaven en aquesta població i es van quedar aïllats dels seus pares. Un total de 65 infants es van quedar a la finca Rossend Martori, on s'allotjaven anualment⁶³.

Un altre cas és el dels 270 infants procedents de les Colònies Escolars madrilenyes que es trobaven estiuejant a Santander i van arribar a Portbou per França, fugint dels bombardejos. Aquests varen esser allotjats a la colònia agrícola de Fortianell (municipi de Fortià)⁶⁴.

En els dos exemples anteriors, el que eren colònies escolars d'estiu es van convertir en les colònies de guerra degut a la situació del moment. Ara l'objectiu principal era la protecció d'aquests infants de les amenaces del conflicte.

6.2- Ubicació i tipologia

A les colònies escolars de la República es donava molta importància al tipus d'emplaçament i la seva ubicació perquè no faltés de res als nens.

En canvi les colònies en època de guerra es van haver d'organitzar d'allò més ràpid i amb els recursos dels quals es disposava en aquells moments.

El territori català era el més adequat per als infants nouvinguts, disposava de la proximitat de la zona muntanyenca dels Pirineus, amb aire fresc que la mainada podia respirar i de la costa del mar Mediterrani, on els nens podien gaudir d'unes bones temperatures durant l'estiu i l'hivern.

⁶² Borràs, Mercè. *op. cit.*, pp. 50-51.

⁶³ Forn Salvà, Francesc. *Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936-1939)*. Arenys de Munt: Ajuntament d'Arenys de Munt, 2007, pp. 28-31.

⁶⁴ Moret, Rosa Maria *op. cit.*, p. 29.

El lloc per a la protecció, manteniment i educació dels infants era idoni, però a mesura que l'exèrcit "nacional" avançava, Catalunya s'aniria convertint en una de les moltes zones devastades per aquesta guerra i els infants haurien de retirar-se cap al nord fins a creuar la frontera francesa.

La ubicació de les colònies es va fer de manera ràpida a l'inici del conflicte per començar a allotjar els primers infants que arribaven. Tot tipus d'edificis eren vàlids per muntar-hi aquests centres. Trobem palauets, cases de camp, hotels i balnearis rodejats de jardins i horts on els nens podien gaudir-ne plenament. Moltes d'aquestes propietats havien estat abandonades degut a la fugida dels seus amos i algunes altres van ésser confiscades per Comitès o organismes oficials⁶⁵.

Les colònies existents en l'època de la guerra a Catalunya tenien la funció primordial de protegir als infants, però es diferenciaven les unes amb les altres per alguns dels objectius que precedien a la seva funció principal.

La tipologia de colònies va ser variada, però no se'n coneix amb detall les funcions de cadascuna d'aquestes, sinó només la seva ubicació, d'algunes el nom i el nombre de nens que allotjava i la procedència d'aquests.

Acte seguit es donarà una referència dels diferents tipus de colònies que van existir al territori català a partir de les fonts bibliogràfiques degudament consultades.

Molts infants es veien afectats físicament pels llargs viatges que duïen a terme des dels seus pobles o ciutats natal. Varen existir colònies amb una funció sanitària, compostes de dues classes: semi-muntanya o marítima. S'hi destinaven tots aquells nens malalts, que un cop recuperats tornaven amb la seva colònia d'origen⁶⁶.

Al Guinardó (Barcelona) s'hi va habilitar un sanatori per als nens més dèbils, afectats pel llarg trajecte que havien fet. Molts d'ells eren orfes⁶⁷.

⁶⁵ Fernández Soria, Juan Manuel. "La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares." *op. cit.*, pp. 105-106.

⁶⁶ Safón, Ramón. *La educación en la España revolucionaria*. Madrid: La Piqueta, 1978.

⁶⁷ Pàmies, Teresa. *op. cit.*, p. 45.

S'habilitaren nombroses guarderies en edificis ja existents. El problema és que no s'ha pogut determinar el que s'entenia per guarderia en aquest període, ni si els nens i nenes que hi anaven ho feien durant unes hores al dia o si la franja d'edat comprenia els infants menors de 3 anys (igual que avui dia).

Es té constància d'algunes d'elles a la zona de Barcelona, com la guarderia *Pasionaria* instal·lada en una de les torres del carrer Amigó d'aquesta ciutat. Teresa Pàmies esmenta aquesta guarderia en el seu llibre degut a l'estada que hi va fer la seva germana⁶⁸.

Al pis superior del Palau de Pedralbes i al Masnou es van habilitar guarderies per als més petits⁶⁹.

A la ciutat de Mataró el personal sanitari dels hospitals de Brigades Internacionals, amb l'ajut de SRI de la UGT, del Comitè pro nens de Barcelona, de la caserna d'artilleria i del quarter general de Barcelona van muntar la guarderia Elieselott Hermann. Instal·lada a l'edifici de la Coma, va atendre 110 nens refugiats⁷⁰.

L'entorn dels emplaçaments influïa molt en les funcions i activitats diàries de les colònies. Algunes estaven voltades de terres transformades en horts pels nens i també dotades d'alguns animals de corral dels quals se n'obtenien alguns aliments bàsics, com ous i llet. Aquestes eren les anomenades colònies agrícoles o granges-escola, algunes d'elles existents ja abans de la guerra.

D'aquest tipus se'n van crear a Vallflorida (la granja-escola de les Masies de Voltregà), a Teià i a Montcelimar⁷¹.

Al poble de Fortinall, pertanyent al municipi de Fortià, s'hi va instal·lar una colònia de nens refugiats a l'antiga granja-escola existent des de 1845. El flux d'infants refugiats que van ser allotjats en aquesta colònia va anar en augment durant el període de la guerra. La majoria procedien de Madrid⁷².

L'emplaçament i l'entorn de les colònies era molt important per determinar la nova vida que els esperava a tots aquells nens que s'havien vist forçats a

⁶⁸ *Ibid.*, p. 45.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 46.

⁷⁰ Colomer, Margarida. *op. cit.*, p. 237.

⁷¹ Pàmies, Teresa. *op. cit.*, p. 46.

⁷² Moret, Rosa Maria. *op. cit.*, pp. 29-33.

marxar de casa seva. Les activitats diàries es relacionaven molt amb els mitjans que tenien al seu abast el personal de les colònies: el mar, els boscos, els camps, els animals, tot influïa en l'aprenentatge i educació dels infants.

6.3- Organització i sosteniment

Alhora d'organitzar i crear una nova colònia era necessari tot el que es tingués a l'abast en aquells instants, malgrat les circumstàncies del moment. En esclatar la guerra la institució de noves colònies es va fer de manera immediata en el territori català, igual que en altres àrees del Llevant espanyol.

Assistència Infantil, organització citada anteriorment, va presentar un pressupost per a la instal·lació i manteniment d'una colònia per a vint nens refugiats. El valor total de la nova colònia ascendia a unes 10.268,50 pessetes i el valor del seu manteniment era d'unies 3000 pessetes cada mes⁷³.

Evidentment depenen del nombre de nens la despesa de manteniment podia variar, tenint en compte que les colònies col·lectives estaven concebudes, habitualment, per mantenir entre 25 i 100 infants, tot i que podien superar els 300⁷⁴.

El pressupost anterior comprenia totes les despeses per a l'habilitació i manteniment de tot allò indispensable dins d'una colònia.

Per una banda, la infraestructura esdevenia un punt clau perquè als nens no els faltés de res. Depenent del tipus d'edifici, la colònia disposava de diverses habitacions cadascuna dedicada a una funció. Retornant al pressupost anterior, es pot veure detalladament quin era el cost que implicava cadascuna d'aquestes habitacions: menjador, cuina, sala de classe, sala de costura i planxa, infermeria i secretaria⁷⁵. Una distribució semblant a l'esmentada es pot veure a la colònia infantil de la Torre del Roquer a Arbúcies tal com recull el testimoni de Pedro González: "*Puesto que hay espacio de sobra en el edificio,*

⁷³ Pàmies, Teresa. *op. cit.*, pp. 47-49.

⁷⁴ Fernández, Juan Manuel. "La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares." *op. cit.*, p. 102.

⁷⁵ Pàmies, Teresa. *op. cit.*, pp. 47-48.

*dispone que los chicos pasemos todos a ocupar el ala izquierda, así quedan libres nuestras anteriores habitaciones, que ahora se convertirán en: cuarto de costura, enfermería y despensa respectivamente; las chicas pasarán todas al ala derecha, con lo que dejarán libre el local para la clase.*⁷⁶ Evidentment no totes les colònies disposaven de la totalitat d'aquestes instal·lacions.

Per altra banda, el personal encarregat de cuidar als infants i mantenir la colònia va esdevenir un dels altres puntals d'aquestes institucions. Habitualment estaven formades per un director (màxim responsable que solia ésser un mestre), una mestra que s'ocupava de l'ensenyament (degut a que els mestres joves es trobaven al front), personal auxiliar, el personal de cuina i neteja. En el cas de que el nombre d'infants superés els 25 el personal docent augmentava de la mateixa manera que ho feia la resta de personal⁷⁷.

Un cop instal·lades i organitzades les colònies, la part més complicada era la del seu sosteniment. Els queviures, la roba, el material escolar, el combustible, l'electricitat, tot això era indispensable i al principi de la guerra encara es podia aconseguir fàcilment gràcies, sobretot, a l'ajuda de nombroses associacions i organismes.

L'ajuda que van proporcionar els quàquers durant el conflicte va esdevenir molt important per a la supervivència dels més petits. La Societat d'Amics Quàquers van crear i mantenir nombroses colònies. Moltes d'elles es trobaven disperses per diferents llocs i aïllades entre sí, per això aquest organisme disposava de diversos camions, guiats per fulls de ruta, per repartir tots els subministraments que els arribaven d'Anglaterra i Estats Units⁷⁸.

Un altre organisme internacional, el *Plan*, va disposar de diverses colònies a la zona de Puigcerdà i Barcelona. Un dels seus primers membres, Barton Nick Carter, s'encarregava de transportar tot allò necessari pel manteniment dels nens, amb l'ajuda del seu camió, entre les diferents colònies que van instal·lar⁷⁹. La continuació de la guerra i el moviment dels fronts cada cop dificultà més la vida a les colònies. L'hivern del 1937 és especialment dur per als infants i

⁷⁶ González, Pedro. *op. cit.*, p. 82.

⁷⁷ Crego, Rosalía. *op. cit.*, p. 318.

⁷⁸ Serra, Rosa. *op. cit.*, pp. 151-153.

⁷⁹ Finestres, Jordi. *op. cit.*, pp. 49-50.

personal de la colònia de la Torre Roquer d'Arbúcies. La falta d'aliments i d'aparells calefactors provoca problemes en la nutrició i salut dels més petits. L'alimentació cada vegada és més minsa i el director de la colònia es desplaça a Barcelona per demanar ajuda al govern⁸⁰. Els menuts es veuen obligats a menjar el que obtenen dels camps, dels boscos i dels assalts als horts particulars, tal com relata González: *“Durante los cuatro interminables días de ausencia de D. Ángel, (estamos solos, únicamente contamos con la compañía de las mujeres de servicio), nos alimentamos de lo que encontramos en el campo, en los bosques, en los asaltos a los huertos, frutos que estuvieran maduros o no; castañas, bellotas, piñones, nabos, manzanas y todo lo que se pueda comer y se ponga a nuestra mano. Ni que decir tiene que nuestras relaciones con los payeses son de beligerancia, con desproporcionada agresividad por parte de ellos, ya que por lo menos en dos ocasiones si no hubiera sido por nuestra facilidad y rapidez para eludirlos, se hubieran producido, desgracias gravísimas e irreparables para la Colonia.”*⁸¹

Per a la sustentació de totes les colònies va caldre un gran esforç econòmic i humà. Malgrat tot, l'avenç de la guerra cap al territori català va provocar la ràpida desaparició de moltes d'elles degut a la falta dels béns necessaris per a la salvaguarda dels infants.

6.4- La vida a les colònies

La vida interna i la formació dels nens era molt diferent depenent de les organitzacions que sostenien les colònies i els llocs d'assentament d'aquestes.

Les colònies tenien un horari que els nens havien de complir. Aquest horari incloïa les tasques d'higiene habituals, els àpats, les hores de classe i les hores d'oci. A part de l'escola, es realitzaven tot tipus d'activitats: arts plàstiques, música, treballs d'agricultura i ramaderia⁸².

⁸⁰ González, Pedro. *op. cit.*, pp. 102-116.

⁸¹ *Ibid.*, p. 116.

⁸² Crego, Rosalía. *op. cit.*, pp. 321-322.

La canalla basca de la colònia del Mas Dorca, a Arenys de Munt, duïen a terme tot tipus d'activitats: els ensenyaven les tasques de manteniment pròpies d'una llar, classes alternatives a l'aire lliure, excursions per la muntanya, banys relaxants a la platja i hores de cants i narracions típiques de la seva terra⁸³.

El mateix passava a la colònia de Torre Anglaterra, situada a Puigcerdà, on els petits estudiaven, jugaven i feien excursions per la zona. També duïen a terme les tasques quotidianes de la comunitat⁸⁴.

Pedro González recorda que durant la seva estada a la Torre del Roquer al poble d'Arbúcies seguien un horari molt variat que englobava classes, excursions, partits de futbol, sessions de cinema al poble, i altres activitats molt variades⁸⁵.

En moltes colònies els mateixos nens elaboraven les seves pròpies normes de comportament com són els casos de les colònies de la Torre del Roquer i de la Torre Anglaterra.

El director de la colònia del Roquer nombra un tribunal perquè els nens jutgin ells mateixos les faltes que cometen: *“D. Antonio, después de la marcha de la comisión del Ministerio, se dispone a democratizarse de golpe y a ponerse al día en materia de enseñanza y educación infantil, y se «pasa de rosca». Al final de la clase dice que va a formar un tribunal, para que seamos nosotros mismos los que juzguemos y sancionemos nuestras faltas. Ha nombrado presidente del mismo a mi hermano Higinio, vocal 1º a Paco Parra, vocal 2º a Enrique Olmos; con este tribunal, ya tenemos la diversión asegurada. Este hombre no se da cuenta que estamos tan hermanados, que nunca haremos ni diremos nada que vaya en perjuicio de uno de nosotros.”*⁸⁶

De la mateixa manera el Tribunal Infantil de la Torre Anglaterra aprova un codi de dotze articles que guiaria la bona convivència dels infants d'aquesta colònia⁸⁷.

⁸³ Arrien, Gregorio; Goigogan, Iñaki. *El primer exili dels bascos: Catalunya, 1936-1939*. Barcelona: Fundació Ramon Trias Farga; Bilbao: Fundació Sabino Arana, 2000, p. 406.

⁸⁴ Finestres, Jordi. *op. cit.*, pp. 51-53.

⁸⁵ González, Pedro. *op. cit.*, pp. 74-168.

⁸⁶ González, Pedro. *op. cit.*, p. 124.

⁸⁷ Finestres, Jordi. *op. cit.*, p. 52.

Una altre acció que va funcionar en les colònies va ser l'intercanvi de cartes, fotos, petits regals i records de diversos tipus entre els infants que rebien els donatius i les persones que els feien, com per exemple els padrins del *Plan*. També era habitual que els nens enviessin cartes als pares i padrins per explicar-los la seva situació, el seu dia a dia, i també saber el que estava passant en les seves poblacions d'origen. Un exemple dels molts que s'han conservat, és la carta que la petita Carmen Jiménez envia al seu padrí anglès l'agost del 1937 explicant-li una excursió que va fer al riu Segre, tal com es detalla a continuació: “ *A les onze del matí vam sortir de la Torre. El sol escalfava moltíssim. Tots desitjàvem arribar tot i que el camí era preciós. El poble de Puigcerdà es troba entre dues valls i té una vista molt bonica. Per fi vam arribar al riu, i el primer que vam fer va ser descalçar-nos i ficar-nos a l'aigua fins a l'hora de dinar. En començar a menjar vam veure que ens faltava un noi. Ens vam mobilitzar per buscar-lo i el vam trobar pescant, tot tranquil, en un lloc una mica amagat. Estava tan distret amb la pesca que no va sentir les nostres repetides crides. Vam menjar amb molta gana. Vam fer una hora de repòs ajaguts a l'herba sota l'ombra dels arbres i després vam escriure als nostres padrins d'Anglaterra. En acabat, vam jugar una estona. A dos quarts de sis tornàvem. Vam veure alguns camperols que estaven segant i altres que donaven menjar a les vaques. Anàvem molt a poc a poc, cantant i mirant el paisatge. Fins a les set no vam arribar a la Torre. Després de sopar es va reunir el Tribunal per renyar els nens que havien estat entremaliats durant el dia i després vam anar a dormir.*⁸⁸”

La correspondència era l'únic que els quedava a aquestes famílies separades obligatòriament per els successos de la guerra, saber que estaven bé els uns i els altres.

No totes les colònies s'emmarcaven en aquest ambient tant idíl·lic, deixant de banda l'escassetat generalitzada dels recursos a mesura que avançava la guerra, on els infants gaudien de llibertat, seguretat i bona salut. Estanislau Torres, coautor de l'obra *La Guerra Civil a Arenys de Mar*, relata la seva mala experiència en la colònia Pi i Margall d'aquesta localitat: “*A la colònia Pi i*

⁸⁸ Finestres, Jordi. *op. cit.*, pp. 53-54.

Margall, l'ajuda de l'Ambaixador del Brasil de què parla Jacint Arxer no va arribar mai. Possiblement només es tenien en compte les escoles de la localitat i es van deixar de banda les colònies de refugiats (tant la Nostra com la dels bascos), ja que la nostra depenia del Govern Central, i la dels bascos, del govern d' Euzkadi. Tanmateix, si be els bascos no sembla pas que tinguessin problemes greus pel que fa als proveïments, nosaltres, en no arribar-nos els camions que ens avituallaven amb la regularitat que calia, mai no menjàvem, ni de bon tros, per la gana que teníem. Tant és així, que passàvem més fam a Arenys de Mar que no pas a Barcelona.⁸⁹”

Però no només tenien problemes amb els proveïments: “*Ja he explicat que l'estada a la colònia no va ser, per molts motius gens satisfactòria. Un dels motius va ser l'hostilitat amb què ens van rebre la majoria dels internats (en bona part nois i noies de Madrid), quan van saber la nostra procedència. També van ser motius d'insatisfacció la manca de disciplina, la desorganització, el menjar insuficient... A tot això cal afegir-hi la manca d'higiene. L'aspecte que oferien, per exemple, els banys i sanitaris era repugnant. Era evident que feia molt de temps que ningú no es procurava netejar-los. Les banyeres estaven plenes fins a vessar d'orins, els vàters curulls d'excrements...També estaven plens d'excrements els jardins que envoltaven l'edifici principal, sobretot els situats damunt el Fons de les Creus, llocs on, a causa de l'estat en què es trobaven els sanitaris, ens vèiem obligats a anar quan havíem de satisfer les nostres necessitats fisiològiques.⁹⁰”*

Bons i mals records van prevaldre en aquells infants que van viure en aquestes institucions durant la guerra. Alguns foren més avantatjats i gaudiren d'una bona estada, malgrat la situació. En canvi d'altres no recorden amb bons arguments el seu pas per aquestes colònies durant aquesta època.

⁸⁹ Arxer, Jacint; Torres, Estanislau. *op. cit.*, p. 88.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 96.

7- L'educació primària a les colònies

7.1- El projecte educatiu català: el CENU

L'ensenyament primari va ser objecte de canvis durant la Guerra Civil. Es va dissenyar un nou tipus d'escola regida per nous mètodes i procediments pedagògics que motivessin l'interès del nen per a l'aprenentatge, la instauració de la laïcitat en els nous centres i la unificació, en el sentit de que qualsevol individu pogués accedir a una formació sense ruptures i eliminant els privilegis que havien existit fins aquells moments (socials, econòmics...). Aquest nou model educatiu va ser aplicat durant el conflicte a la zona republicana.

El model educatiu anterior va predominar a Catalunya, per sobre d'altres, gràcies a la constitució del Consell de l'Escola Nova Unificada, creat per la Generalitat el 27 de juliol del 1936. La nova institució vetllava per una escola laica, gratuïta, que utilitzés la llengua materna (en aquest cas la catalana), la coeducació de sexes, que tots els infants poguessin ésser escolaritzats i que el seu origen social no fos un impediment per a la seva formació i, per últim, una escola inspirada en principis racionalistes basats en el treball i la germanor dels estudiants. Eren aquests principis els que s'havien començat a conformar durant la República i que s'aplicarien durant aquest període d'enfrontaments per continuar la vida escolar amb tota normalitat, fins que la situació bèl·lica la va fer insostenible.

L'obra del CENU es va constituir ràpidament al iniciar-se la guerra. Va crear delegacions comarcals a tot el territori català, però no totes van funcionar de manera efectiva⁹¹. Va habilitar nous edificis per obrir-hi noves escoles, utilitzant alguns d'aquells que foren confiscats en un primer moment a aquelles persones que fugiren a la zona insurrecte, a més de les escoles que ja hi havia en funcionament. Les infraestructures suposaven una part molt important per aquest nou model educatiu. Les que es podien aconseguir algun tros de terreny

⁹¹ Matas, Josep, et al. *op. cit.*, p.129.

adjacent al centre, s'utilitzava com a hort i també per tenir-hi animals, que els nens aprenien a cuidar combinant-ho amb les assignatures impartides a l'aula.

L'arribada de nens refugiats en les diferents poblacions catalanes va trencar alguns aspectes que el nou sistema educatiu català havia creat i instaurat. Un d'aquests va ser l'ensenyament en la llengua catalana, que es va veure afectat per l'arribada a les aules de nens de parla castellana i els mestres que els acompanyaven, tot i que habitualment no ajuntaven els infants refugiats amb els autòctons.

L'avenç de la guerra i els múltiples bombardejos de l'aviació feixista van ser una altra de les dificultats de continuïtat del nou sistema educatiu provocant el tancament d'alguns centres docents per evitar la mort dels seus estudiants.

7.2- La realitat educativa en les colònies

El CENU va esdevenir la influència pedagògica més clara durant l'època de la guerra, però en l'àmbit de les colònies infantils van sorgir altres corrents pedagògics. Entre totes les colònies existents a Catalunya hi va haver diferències pel que fa a la seva orientació pedagògica, ideològica i política. Una manera simple de veure-ho és el nom amb que es batejava la colònia i també l'organisme, associació o sindicat que la sustentava.

En l'aspecte educatiu trobem dos tipus de colònies; aquelles en les que s'habilitava una aula en l'edifici on residien els infants per impartir les classes i aquelles en que els refugiats assistien directament a l'escola del poble o ciutat.

El primer tipus de colònies eren aquelles que podien gaudir d'amplis espais per a que els infants duguessin a terme les activitats diàries, tan educatives com lúdiques. L'entorn d'aquesta també facilitava que es poguessin desenvolupar activitats dedicades a la natura, al cultiu i a la cura d'animals.

Ens han arribat avui dia les activitats que es realitzaven en algunes d'aquestes colònies a partir de testimonis directes o altres fonts. El cas de la colònia del Mas Dorca, situada a Arenys de Munt, és un dels més clars que es coneixen

actualment. La colònia allotjava nens provinents del País Basc i era mantinguda pel Casal Català de Buenos Aires, amb el suport del Govern Basc. Els infants estaven dividits en dues seccions, la de menors i la de majors, i cadascuna rebia una educació diferent. En aquesta colònia, tal com cita Gregorio Arrien: “*se dice que los profesores utilizan el método analítico a viva voz y aprovechan cualquier medio de la naturaleza para enseñar sobre el terreno. El sistema educativo es corregir aconsejando y el método de expresión el bilingüismo. Cada niño en esta colonia cultivaba un pequeño huerto, que servía como centro de interés para diversas ciencias, además de proporcionar una educación agrícola práctica.*”⁹²

Un altre exemple seria la colònia de Fortianell, situada al municipi de Fortià a l'Alt Empordà, que allotjava nens de Madrid, Toledo i Santander. En aquesta els mestres que els acompanyaven havien improvisat una escola en el mateix edifici on impartien les classes⁹³.

Alguns infants que van viure temporalment en aquestes colònies, un cop adults, van deixar constància d'aquest període de la seva vida. Un cop més trobem el testimoni de Pedro González. Aquest explica la vida durant la seva estada a la colònia d'Arbúcies, les activitats que realitzaven diàriament, les tasques que se'ls assignaven per a la bona convivència i també les males experiències. L'educació que va rebre, durant un cert període de temps, es va basar en mètodes existents abans de la guerra i que s'aplicaven actualment a la zona nacional. González explica l'autoritarisme que impregnava les classes, i més endavant, la direcció de la colònia⁹⁴. En aquest sentit es pot veure un dels molts tipus d'ensenyament que rebien els infants de l'època.

Els infants de la Colònia Espartaco van gaudir d'una educació pròpia dels valors llibertaris, propis de l'anarquisme, degut a que la CNT-FAI i l'Oficina Auxiliar del Comitè Central Ferroviari MZA es van encarregar d'organitzar

⁹² Arrien, Gregorio. *La generación del exilio. Génesis de las escuelas vascas y las colonias escolares 1932-1940*. Bilbao: Onura, 1983, p. 261.

⁹³ Moret, Rosa Maria. *op. cit.*, p. 80.

⁹⁴ González, Pedro. *op. cit.*, pp. 117-126.

l'allotjament. Aquesta colònia es trobava ubicada a can Garí, al barri del Cros de la població d' Argentona. La majoria dels infants provenien de Madrid i Màlaga⁹⁵. La pedagogia llibertaria és trobava en aquelles escoles i colònies que eren mantingudes per sindicats o col·lectivitats anarquistes que no van acceptar la vinculació amb la xarxa d'escoles i el sistema educatiu del CENU (però no totes les organitzacions anarquistes van rebutjar aquesta institució de la Generalitat)⁹⁶.

Una altre de les fonts que han permès deixar constància més que no pas del sistema educatiu sinó de les activitats en general que es realitzaven en diverses colònies, són els butlletins o setmanaris que realitzaven els propis infants. Uns exemples clars són el butlletí *Pirineos, el periódico infantil de la colonia escolar de Torre Inglaterra*⁹⁷, i la revista *Paz (semanario de Pedralbes)*⁹⁸, editat pels nens de la mateixa colònia.

El segon tipus de colònies no tenien una aula habilitada per a impartir classes als residents, sinó que aquests assistien a l'escola, o les escoles, del poble o ciutat on vivien. Habitualment no s'ajuntaven en les mateixes aules els infants nouvinguts amb els autòctons, i cada grup tenia els seus propis professors que feien la classe amb la llengua materna.

A Olot els primers infants que van arribar l'any 1936, provinents de Gelsa i Madrid, anaven a les escoles de la ciutat però en classes separades dels olotins i tenien el seu propi professorat que els havia acompanyat des de les seves poblacions natal⁹⁹.

⁹⁵ Colomer, Margarida. *op. cit.*, p. 238.

⁹⁶ Tiana Ferrer, Alejandro. *Educación libertaria y revolución social* (España, 1936-1939). Madrid: UNED, 1987.

⁹⁷ Finestres, Jordi. *op. cit.*, p. 53.

⁹⁸ Safón, Ramón. *op. cit.*, p. 111.

⁹⁹ Clavijo Ledesma, Julio. *La població refugiada a Olot durant la Guerra Civil (1936-1939): estudi i fons documentals*. Olot: El Bassegoda, 1997, pp.86-91.

El mateix cas és el dels infants de la colònia Sorolla de Madrid. Al arribar a la Bisbal van ser instal·lats a la casa Niubó i assistien a classe a l'escola del poble¹⁰⁰.

Els infants de la colònia aragonesa allotjada a la Torre d'en Bach a Figueres també anaven a una de les escoles del poble, la que alberga l'actual edifici del col·legi de La Salle¹⁰¹.

Per la tasca educativa i assistencial de les colònies es van necessitar nombrosos docents. El problema era trobar personal qualificat degut a que la majoria de mestres estaven al front, per això es van dur a terme cursos per als mestres encaminats a les colònies i per aquells que no eren mestres però tenien amplis coneixements culturals, de tal manera que l'educació dels més petits no quedés desproveïda en aquests moments de dificultat.

¹⁰⁰ Borràs, Mercè. *op. cit.*, pp.74-75.

¹⁰¹ Moret, Rosa Maria. *op. cit.*, p.76.

8- Conclusions

Les colònies infantils catalanes esdevingueren el millor refugi per a tots aquells infants desemparats que havien fugit de les seves llars, sobretot per la voluntat dels seus pares, per evitar els efectes de la guerra i perdre la vida en aquest conflicte.

La bibliografia consultada ha permès contrastar la informació existent sobre el fenomen de les colònies i dels infants refugiats i seleccionar aquella més rellevant per tal d'utilitzar-la en aquest treball. Però, els principals problemes que han sorgit alhora de la recerca i lectura de totes les obres referents a la Guerra Civil espanyola, als refugiats i a les colònies infantils, han estat diversos. En primer lloc, la no existència d'obres concretes i monogràfiques sobre les colònies. En segon lloc, la recerca d'informació en aquelles obres centrades en el gran col·lectiu dels refugiats, s'hi esmenten les colònies existents en el territori català però només les enumera citant-ne dades genèriques, sense aprofundir-hi. En tercer i últim lloc, les fonts testimonials són les més valorades en aquest tipus de treball perquè permeten conèixer amb més detall la organització, el sosteniment i la vida en les colònies de la mà d'algun dels infants. El problema amb aquest tipus de fonts és que són molt escasses i amb el pas dels anys es perden les oportunitats de que vagin sorgint aquelles veus amagades que parlin d'aquell període i de l'experiència.

A través de les fonts trobades i consultades s'han pogut completar alguns dels objectius plantejats a l' inici, tot i que en altres, per falta de documentació no ha estat possible resoldre les incògnites.

La ràpida mobilització de les criatures tan bon punt va començar el conflicte va significar una actuació de gran envergadura per les autoritats governamentals, degut a que el nombre d'infants que van ser exiliats a altres països o refugiats en territori espanyol arribava a unes xifres insòlites dins del gran col·lectiu dels refugiats i augmentava dia a dia sobretot a causa dels combats i el moviment dels fronts de guerra. Els nens que sortiren directament cap a l'estranger es van trobar segur des de bon principi en aquells països que els acolliren, fins al

moment que els començaren a repatriar. En canvi els infants que anaren a parar a Catalunya hi visqueren amb més o menys tranquil·litat durant els inicis de la guerra, però l'avenç dels nacionals cada cop en dificultava més la seva seguretat.

Les modalitats d'acollida a Catalunya, igual que en molts altres territoris espanyols i europeus, es van limitar a dos: el règim familiar i les colònies. El primer d'aquests es limitava a allotjar els infants en les famílies dels pobles o ciutats on eren instal·lats. Però la documentació que ens ha arribat avui dia sobre aquest tipus d'acolliment ha estat molt minsa, amb la conseqüència de que no es pot resoldre amb més detall el funcionament i les polítiques dels infants refugiats en règim familiar. Potser la única manera de superar aquesta problemàtica de falta d'informació seria recórrer a la història oral de manera sistemàtica i metòdica.

Les colònies esdevingueren el sistema d'acolliment per excel·lència en comparació amb el règim familiar a nivell català. Un sistema que ja venia funcionant des d'abans de la guerra, iniciat a finals del segle XX amb les colònies de vacances. A Catalunya ja s'organitzaven aquest tipus de colònies en època de la República. Però durant la guerra es van haver d'adaptar a les noves demandes.

Alhora de constituir una colònia hi havia diversos factors que entraven en joc. La ubicació, la infraestructura, el personal encarregat de mantenir-la i cuidar als nens i la organització que la sostenia. Tots aquests aspectes eren bàsics per a al bon funcionament d'aquestes institucions i dels seus membres.

Les diferències entre colònies es feien presents a través, sobretot, de l'associació que les mantenia, la seva ideologia jugava un gran paper en l'educació dels infants. Però també hi havia diferències en les funcions principals d'aquestes. Hi havia diverses varietats de colònies entre les existents: guarderies, sanatoris, granjes-escola, tot i que les més habituals eren les colònies escolars amb l'objectiu de protegir, mantenir i educar els infants.

El contacte dels colons amb les seves famílies era constant, sobretot per saber la situació d'ambdues parts. Les cartes eren el mitjà més usat, ja fossin

dirigides als familiars o a aquelles persones que, desinteressadament, enviaven tot tipus d'ajuda als infants.

L'avenç de la guerra cada cop dificultava més la vida en aquestes institucions. La falta d'aliments, roba, material escolar, combustible, entre d'altres, impedia que els nens i nenes creixessin d'una manera sana i segura. Però les dificultats en les colònies no només eren fruit de les conseqüències de la guerra, en algunes la falta d'organització i coordinació entre les entitats que les sostenien provocava la manca dels recursos més bàsics i complicava la vida als infants que tot i la seva edat eren capaços de sobreviure amb el que tenien al seu entorn, sovint abusant de les propietats privades dels pagesos de la zona. Aquesta seria la cara amarga de les colònies, que tot i ser presentades sovint com a emplaçaments idíl·lics per a la vida dels infants, en alguns casos esdevenien un autèntic caos i s'allunyaven de l'objectiu principal pel qual s'havien constituït.

Els infants allotjats en aquestes colònies es trobaven en plena edat escolar, per això també van esdevenir substitutes de l'escola. A nivell català l'obra educativa del CENU es va imposar a l'inici de la guerra en les escoles de primària, tot i que en algunes la seva implantació va ser nul·la. El nou tipus d'educació, provinent ja de l'època de la República, contemplava una escola nova, unificada i laica.

Pel que fa a les colònies infantils, l'educació és una altre de les incògnites no resoltes amb fermesa. Tot i els valors del nou programa educatiu que es va estendre per les escoles catalanes a través del CENU, van existir altres tipus de programes, sovint molt vinculats amb la ideologia de les associacions que mantenien les colònies. Cadascuna d'aquestes podia tenir un sistema educatiu diferent pels seus infants, el problema principal és la falta de documentació que defineixi com van funcionar en aquestes institucions. El que si es coneix amb més detall no és el programa educatiu, sinó les activitats diàries que es realitzaven en les colònies, alternant les hores de classe amb les d'oci a partir d'un horari molt ben estructurat.

Hi va haver un gran nombre d'associacions nacionals i internacionals que van actuar a favor dels infants en aquesta guerra. Aquest es un dels aspectes més

densos en quant a informació degut a les múltiples ajudes que va rebre Espanya i Catalunya per a la organització de les colònies i el manteniment dels més petits. Tal quantitat d'organitzacions van intervenir en aquest conflicte que ha estat difícil concentrar-les totes en aquestes pàgines, per això s'han identificat les més rellevants i les que més directament es van associar a l'ajuda infantil.

Cal diferenciar les organitzacions governamentals, les nacionals lliures i les internacionals. Tot i operar des de diferents àmbits les unes i les altres intentaren unir-se perquè l'ajuda fos més efectiva. Però tot i això en alguns casos, com s'ha dit anteriorment, algunes colònies no reberen el mateix grau d'atenció que d'altres. Tot i això la labor de totes aquestes entitats va significar molt per a la vida dels infants.

Per concloure definitivament, el fenomen de les colònies infantils van esdevenir un centelleig de llum dins d'aquesta foscor, identificada amb la guerra, per aquelles famílies que patien per la vida dels seus fills. L'oportunitat que els brindaren de poder refugiar els infants a Catalunya en règim col·lectiu i que aquests continuessin duent a terme una vida semblant fins la del moment, va alleujar les seves dificultats de protegir-los i mantenir-los enmig de les amenaces de la guerra.

Tot i aquest esforç per plasmar l'obra que dugueren a terme les colònies a Catalunya en aquest treball, avui dia encara queden molts dubtes, no resolts, que donarien pas a un estudi molt més exhaustiu i complet sobre aquestes institucions que van beneficiar milers d'infants durant aquest període tan convuls de la nostra història.

9- Bibliografia

Alted Vigil, Alicia. *Historia y memoria de los niños de la guerra (en el siglo XX)*. Madrid, Universidad de Mayores de Experiencia Recíproca, 2003, pp.3-19.

Alted Vigil, Alicia. *Las consecuencias de la Guerra Civil española en los niños de la República: de la dispersión al exilio*. Espacio, Tiempo y Forma, serie V, Historia Contemporánea, n. 9 (1996), pp.207-228.

Arrien, Gregorio. *La generación del exilio. Génesis de las escuelas vascas y las colonias escolares 1932-1940*. Bilbao: Onura, 1983.

Arrien, Gregorio; Goiogana, Iñaki. *El primer exili dels bascos: Catalunya, 1936-1939*. Barcelona: Fundació Ramon Trias Farga; Bilbao: Fundació Sabino Arana, 2000.

Arxer Bussalleu, Jacint; Torres, Estanislau. *La Guerra Civil a Arenys de Mar*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

Borràs Dòlera, Mercè. *Refugiats/des (1936-1939)*. Girona: Diputació de Girona: Caixa de Girona, 2000.

Clavijo Ledesma, Julio. *La població refugiada a Olot durant la Guerra Civil (1936-1939): estudi i fons documentals*. Olot: El Bassegoda, 1997.

Colomer, Margarida. *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

Comas, Juan; Correas, Dionisio. *Cantinas y colonias escolares*. Madrid: Revista de Pedagogía, 1936.

Crego Navarro, Rosalía. *Las colonias escolares durante la Guerra Civil (1936-1939)*. Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Historia Contemporánea, nº 2, 1989, pp. 299-328.

El exilio de los niños. Madrid: Fundación Pablo Iglesias: Fundación F. Largo Caballero, 2003.

Fabré, Jaume. *Els refugiats de la Guerra Civil a Catalunya*. L'Avenç, núm. 63 (setembre 1983), pp. 15-23.

Fernández Soria, Juan Manuel. *La asistencia a la infancia en la Guerra Civil. Las colonias escolares*. Madrid, Revista de Historia de la Educación, 6, 1987, pp.83-128.

Fernández Soria, Juan Manuel. *Educación y Cultura en la Guerra Civil (España 1936-1939)*. València: Nau Llibres, 1984.

Finestres, Jordi. *El xalet de Puigcerdà. Solidaritat sota les bombes*. Badalona: Ara Llibres, 2012.

Forn Salvà, Francesc. *Els refugiats de guerra a Arenys de Munt (1936-1939)*. Arenys de Munt: Ajuntament d'Arenys de Munt, 2007.

García Colmenares, Carmen. "Educar en tiempos de guerra: maestras y psicólogas en las colonias escolares." *Las maestras de la República*. Sáncenz de Madariaga, Elena (ed.). Madrid: Catarata, 2012. pp.106-121.

González Juarranz, Pedro. *Recuerdos sobre mi colonia de niños refugiados en Cataluña y Francia*. Madrid, 1992. (inèdita)

Johnstone, Nancy. *Un hotel a la costa (Tossa de Mar, 1934-1939)*. Barcelona: Tusquets editors, 2011.

Labajos Pérez, Emilia; Vitoria García, Fernando. *Los niños españoles refugiados en Bélgica (1936-1939)*. Namur: Asociación de los Niños de la Guerra, 1997.

Martín Casas, Julio; Caravajal, Pedro. *El exilio español (1936-1978)*. Barcelona, Planeta, 2002.

Matas Balaguer, Josep, et al. *La Revolució i la Guerra Civil a la Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal: Arxiu Històric Comarcal, 1990.

Maymí Rich, Josep; Ros Nicolau, Josep; Turró Ventura, Xavier. *Els refugiats de la Guerra Civil a les comarques del Gironès i el Pla de l'Estany (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

Moret Guillamet, Rosa Maria. *Els nens refugiats a Figueres (1936-1939)*. Figueres: Ajuntament de Figueres, 2008.

Pàmies, Teresa. *Los niños de la guerra*. Barcelona: Bruguera, 1977.

Pey Cazorla, Josep. *Les colònies infantils a Matadepera durant la Guerra Civil espanyola*. Terme 25, núm. 237 (2010), pp. 237-248.

Pons Prades, Eduardo. *Las guerras de los niños republicanos (1931-1995)*. Madrid: Compañía literaria 1997.

Puig Jofra, Enric; Vila Vicens, Josep M. *Cent anys de colònies de vacances a Catalunya (1893-1993). Dels inicis a la Guerra Civil*. Barcelona: Editorial Mediterrània, 2005.

Puig Rovira, Francesc X. *La presència de refugiats a vilanova durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Vilanova: Miscel·lània penedesenca, 1993, pp. 502-540.

Safón, Ramón. *La educación en la España revolucionaria*. Madrid: La Piqueta, 1978.

Serra Sala, Rosa. *L'Ajuda humanitària dels quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil, 1936-1939*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Girona, Departament de Pedagogia, 2006.

Serrallonga Urquidi, Joan. *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra (1936-1939)*. Barcelona: Editorial Base, 2004.

Sierra Blas, Verónica. *Palabras huérfanas: los niños y la Guerra Civil*. Madrid: Taurus, 2009.

Tiana Ferrer, Alejandro. *Educación libertaria y revolución social (España, 1936-1939)*. Madrid: UNED, 1987.

Travesa Prats, Gerard. *Refugiats, desplaçats i exiliats durant la Guerra Civil Espanyola a Camprodon*. IES-SEP La Garrotxa, novembre 2005.